

LAPSEN SUOMEN JA LATVIAN KIELTEN SAMANAIKAINEN OMAKSUMINEN KAKSIKIELISESSÄ PERHEESSÄ

Itä-Suomen yliopisto
Filosofinen tiedekunta
Suomen kieli
Pro gradu -tutkielma
Eva Gruzdina
Toukokuu 2015

Tiedekunta – Faculty Filosofinen tiedekunta		Osasto – School Humanistinen osasto		
Tekijät – Author Eva Gruzina				
Työn nimi – Title Lapsen suomen ja latvian kielten samanaikainen omaksuminen kaksikielisessä perheessä				
Pääaine – Main subject	Työn laji – Level	Päivämäärä – Date		Sivumäärä – Number of pages
Suomen kieli	Pro gradu -tutkielma	X	27.5.2015	65 s. + 4 liitesivua
	Sivuainetutkielma			
	Kandidaatin tutkielma			
	Aineopintojen tutkielma			
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Tutkielmassa tarkastellaan oman lapsen (tutkielmassa käytetty nimeä Anu) kahden kielen (suomen ja latvian) kehitystä kaksikielisessä perheessä. Laadultaan kvalitatiivinen ja empiirinen tutkielma perustuu havainnointiin lapsen kahden kielen kehityksestä ja omaksumisesta iässä 1;9–2;7. Lapsen leikkiä on videoitu vuorotellen isän tai äidin kanssa, ja lisäksi lapsen kahden kielen käyttöä on seurattu säännöllisesti päiväkirjamerkintöjen avulla.</p> <p>Tutkielmassa käsitellään koodien yhdistymistä, joka Hassisen (2002) tavoin on jaettu leksikaalisiin ja morfologisiin yhdistymisiin. Vertailukohteena on käytetty Hassisen (2002) kaksikielisten lasten M:n ja H:n kielten omaksumista. Leksikaalista koodien yhdistymistä ilmenee Anun kielissä varsin paljon aineiston keruun ja seurannan alkuvaiheessa. Morfologista yhdistymistä esiintyy vähemmän, mutta tietyt ainekset pyrkivät yhdistymään toistuvasti Anun kielissä. Lapsen yksilölliset erot ja sosiaaliset tekijät voivat myös vaikuttaa lapsen kaksikielisyyden laatuun ja koodien yhdistymisen määrään.</p> <p>Lapsi on alkanut omaksua suomen ja latvian kieltä heti syntymän jälkeen, eli kyseessä on simultaaninen kaksikielisyyys. Lapselle puhuessaan äiti ja isä käyttävät yksi puhuja–yksi kieli-menetelmää. Tutkielmasta on kuitenkin selvinnyt, että joskus menetelmän noudattaminen on hankalaa. Lisäksi on näytetty myös siitä, että vanhempienkin käyttämällä strategioilla on vaikutusta koodien yhdistymiseen.</p> <p>Tutkielmassa kuvataan Anun ja hänen vanhempiansa välisiä vuorovaikutustilanteita, jotka todistavat, että lapsi pystyy vaihtamaan koodia puhekeskustelunsa mukaan pienestä pitäen. Lapsen kognitiivisen kehityksen myötä lisääntyy metalingvistinen tietoisuus hänen puhumistaan kielistä, joten koodien yhdistymistä voidaan jossain tapauksissa pitää myös koodinvaihdon varhaisena ilmentymänä.</p> <p>Yksikielisen Marin (Laalo 2011) ja kaksikielisen Anun keskinäinen vertailu osoittaa, että kahden vuoden ikäisenä Marin käytössä on enemmän verbien taivutusmuotoja kuin Anulla. Marin ja Anun kielessä erona on myös se, että Anun kielenkäytössä esiintyy vähemmän verbien ja nominien analogisia muotoja. Yhteistä kuitenkin on se, että sekä yksi- että kaksikielinen lapsi kiinnittää ensin huomiota kielessä toistuviin ja laajakäyttöisiin kieliopillisiin piirteisiin. Silti kaksikielinen lapsi saattaa huomioida ensin niitä säännönmukaisuuksia, jotka ilmenevät kahden kielen (tässä yhteydessä suomen ja latvian) samanaikaisessa omaksumisprosessissa.</p>				
<p>Avainsanat – Keywords</p> <p>kaksikielisyyys, koodien yhdistyminen, koodinvaihto, kielenomaksuminen</p>				

Tiedekunta – Faculty Philosophical Faculty		Osasto – School School of Humanities		
Tekijät – Author Eva Gruzina				
Työn nimi – Title Simultaneous acquisition of Finnish and Latvian languages in a bilingual family				
Pääaine – Main subject	Työn laji – Level	Päivämäärä – Date		Sivumäärä – Number of pages
Finnish language	Pro gradu -tutkielma	X	27.5.2015	65 p. + 4 app.
	Sivuainetutkimus Kandidaatin tutkielma Aineopintojen tutkielma			
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>This study deals with the development of two languages of a child (called Anu) in a bilingual family. Qualitative and empirical analysis are based on the observations of child's bilingual language (Finnish and Latvian) acquisition during the age-period from 1;9 to 2;7. Monthly recordings of the child's play have been recorded alternately with both parents. Video recording has been complemented by diary entries on everyday bases.</p> <p>This study also examines code-mixing, which is divided like Hassinen (2002) into lexical and morphological mixing. Hassinen's analysis of bilingual children is used as a comparison. Lexical code mixing emerges quite often in the beginning of data collection. Morphological mixing occurs less, however certain linguistic constituents tend to mix in Anu's language. Individual differences between children as well as social factors can also affect the quality of bilingualism and quantity of code mixing.</p> <p>The child is exposed to bilingual language acquisition from birth, it means simultaneous bilingualism. The child's parents communicate with the child in their own native language and are using the strategy of one person – one language. But the data analysis has revealed that occasionally it is hard to adhere to this strategy.</p> <p>Interaction between the child and her parents has also been under the analysis of this study, and these situations show that the child is able to change codes according to the interlocutor from the early age. With the development of cognition grows also child's metalinguistic awareness of her spoken languages. In certain cases language mixing can be regarded as the early stages of code-switching.</p> <p>The comparison between monolingual child (studied by Laalo 2011) and bilingual Anu shows that monolingual child uses different verb tenses in Finnish more variably than Anu at the age of two. The other difference in language use of monolingual child and Anu is that in Anu's language appear less analogical forms of verbs and nouns. Monolingual and bilingual children pay attention to the grammatical features which are used frequently and extensively. Despite this similarity a bilingual child may acquire those rule-governed features which are obtainable in bilingual simultaneous language acquisition.</p>				
<p>Avainsanat – Keywords bilingualism, code-mixing, code-switching, language acquisition</p>				

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1. Tutkimuksen aihe ja tavoitteet	1
1.2. Aineisto	3
1.3. Latvian kieli	6
2. KAKSIKIELISYYDEN TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT	9
2.1. Kaksikielisyyden määritelmät	9
2.2. Lapsen kahden kielen omaksumisen alalajit	10
2.3. Kaksikielisyyden merkitys lapsen kielelliselle kehitykselle	12
2.3.1. Sosiaaliset tekijät	12
2.3.2. Yksilölliset tekijät	13
2.4. Kielten yhdistymisen ilmiöt	15
2.4.1. Kaksikielisyyden kehitysvaiheet ja koodien yhdistyminen	15
2.4.2. Koodinvaihto	17
2.4.3. Koodien yhdistymiseen vaikuttavat syyt	18
3. KAHDEN KIELEN YHDISTYMINEN ANUN TUOTOKSISSA	21
3.1. Anun suomen- ja latviankielisten ilmausten määrä ja laatu	21
3.2. Leksikaalinen yhdistyminen	24
3.2.1. Leksikaalisen yhdistymisen piirteitä	24
3.2.2. Koodien yhdistyminen deiktisissä ilmauksissa	26
3.3. Morfologinen yhdistyminen	28
3.3.1. Koodien yhdistyminen substantiivimuodoissa	28
3.3.2. Koodien yhdistyminen verbimuodoissa	29
3.4. Kielelliset keinot Anun tahdonilmauksissa	31
3.5. Suomen ja latvian sanaston omaksumisen piirteitä	33
4. KOODINVAIHTO VUOROVAIKUTUKSESSA	36
4.1. Metalingvistisen tietoisuuden merkitys koodinvaihdossa	36
4.2. Koodinvaihdon varhainen ilmeneminen Anun kielenkäytössä	37
4.3. Koodinvaihto vanhempien käyttämänä keinona	39
4.3.1. Anun ja isän välinen vuorovaikutus	40
4.3.2. Anun ja äidin välinen vuorovaikutus	43

5. YKSI- JA KAKSIKIELISEN LAPSEN KESKINÄINEN VERTAILU	48
5.1. Erot ja yhtäläisyydet yhden ja kahden kielen omaksumisessa	48
5.2. Suomen verbimuotojen omaksuminen	49
5.2.1. Persoonamuotojen käyttö	49
5.2.2. Imperfektimuotojen niukkuus Anun kielessä	52
5.2.3. Anun ja Marin verbimuotojen esiintyminen iässä 1;11–2;00	53
5.3. Nominimuotojen omaksumisen piirteitä Anun kielessä	54
5.4. Anu latvian kielen omaksujana	56
6. PÄÄTELMÄT	59
LÄHTEET	62
LIITE	

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimuksen aihe ja tavoitteet

Kaksikielisyys ei ole harvinaista, vaikka monesti sitä on käsitelty erikoisena ja poikkeavana ilmiönä. Onkin arvioitu, että noin puolet maailman ihmisistä käyttää kahta tai useampaa kieltä eli on kaksikielisiä. Kaksikielisten puhujien tarkkaa lukumäärää ei kuitenkaan tiedetä. (Romaine 1989: 8.) Tutkimukset lapsen kielen kehityksestä ovat keskittyneet enimmäkseen yksikielisiin lapsiin, ja hyvin monet niistä käsittelevät juuri englannin kieltä (Romaine 1989: 165).

Tutkimusaiheeni liittyy simultaaniseen kaksikielisyyteen, jossa tarkastelen oman lapseni (jatkossa käytän pseudonyymiä Anu) suomen ja latvian kielen samanaikaista omaksumista. Kohteenani on kahden morfologisesti rikkaan kielen (latvia ja suomi) rinnakkainen omaksuminen ja vaikutus toisiinsa. Informanttini on alkanut omaksua kahta kieltä (suomea ja latviaa) heti syntymän jälkeen. Koska nämä kaksi kieltä yhdistyvät, esittelen johdannossa lyhyesti myös latvian kielen pääpiirteitä.

Tutkielmani toisessa luvussa keskityn aiheen teoreettisiin kysymyksiin. Lasten kaksikielisyys on hyvin laaja aihe, joten pohdin *kaksikielisyys*-termin moniulotteisuutta. Lisäksi selvitän kahden kielen omaksumisprosessin piirteitä ja mietin, eroaako yhden ja kahden kielen omaksuminen toisistaan. Samalla tarkastelen kaksikielisen lapsen kielten kehitysvaiheita sekä kaksikielisyyteen vaikuttavia tekijöitä ja kahden kielen yhdistymisen syitä.

Kolmannessa luvussa analysoin lapseni kahden kielen yhdistymistä ikävaiheessa 1;9–2;7. Tavoitteenani on seurata sitä, miten suomi ja latvia vaikuttavat toisiinsa. Tällöin hyödynnän vertailuaineistona Sirje Hassisen (2002) tutkimusta, jossa hän tarkastelee omien lastensa suomen ja viron samanaikaista omaksumista. Käsittelem myös kahden kielen sanastojen omaksumiseen liittyviä piirteitä Anun kielessä. Lisäksi tarkastelen sekä koodien yhdistymistä tahdonilmauksissa että deiktisissä ilmauksissa.

Anun kielessä esiintyvää koodinvaihtoa käsittelen omana lukuna, jossa pohdin koodinvaihdon syitä Anun kielessä ja metalingvistisen tietoisuuden merkitystä. Selvitän myös vanhempien käyttämien strategioiden vaikutusta kahden kielen yhdistymiseen. Kahden koodin yhdistyminen ei lopu siihen, kun lapsi on omaksunut kielen sekä morfologisia että syntaktisia seikkoja. Mielestäni on kiinnostavaa selvittää, minkälaisia strategioita lapsi ja vanhemmat käyttävät kommunikatiivisissa tilanteissa.

Neljännessä luvussa keskityn Anun suomen kielen kehitykseen ja vertaan toisiinsa hänen ja samanikäisen yksikielisen suomalaislapsen kielenkehitystä. Tässä vertailussa hyödynnän Klaus Laalon (2011) tekemää monografiaa *Lapsen varhaiskielioppi ja miniparadigmat*, jossa hän käsittelee omien lastensa kieliopillisten muotojen kehitystä.

Tutkielman kysymykset ovat seuraavat:

1. Miten lapsen kaksi ensikieltä kehittyvät?
2. Mitä suomen kielen muotoja lapsi on omaksunut missäkin ikävaiheessa?
3. Miten lapsi hallitsee suomen kieltä verratessa yksikieliseen lapseen?
4. Miten ja missä määrin kaksi kieltä yhdistyy lapsen tuottamissa ilmauksissa?
5. Pystyykö lapsi erottamaan kielensä toisistaan puhekumppaninsa käyttämän kielen perusteella?

Kielen omaksuminen on pitkä prosessi, mutta juuri sen alkuvaiheissa pienten lasten kieli kehittyy nopeasti. Pienten lasten on selviydyttävä monista lingvistisistä ja pragmaattisista haasteista. Aikuiselle jo yhden kielen omaksuminen saattaa olla vaativa tehtävä, mutta näyttää siltä, että useimmissa tapauksissa lapset pystyvät omaksumaan ongelmitta kahta tai jopa useampaa kieltä samanaikaisesti. Minulla on mahdollisuus seurata oman lapseni kahden kielen rinnakkaista omaksumista. Vanhempana suurin huolenaiheeni on se, säilyykö lapsen ei-dominoiva kieli aktiivisessa käytössä, kun lapsi on vanhempi. On mielenkiintoista saada selville, mitkä tekijät vaikuttavat myönteisesti kahden kielen omaksumiseen ja minkälaisia ongelmia ja esteitä saattaa tulla esille.

Lasten kaksikielisyyttä alettiin tutkia jo 1900-luvun alkupuolella. Ronjatin (1913) ja Leopoldin (1939–1949) klassisissa tutkimuksissa informantteina olivat heidän omat lapsensa. Monet muutkin tutkijat (mm. Saunders 1982; Vihman 1985) ovat seuranneet omien lastensa kaksikielisyyden kehitystä. Siitä huolimatta, että kaksikielisyyden tutkimuksella on jo varsin

pitkä perinne, se on edelleen ajankohtainen aihe. Kaksikielisyyden hyödyistä ja myönteisistä puolista ei usein tiedetä paljon. Monet tutkijat, samoin kuin vanhemmat, ovat olleet huolissaan siitä, pystyykö lapsi erottamaan kahta lingvististä systeemiään, viivästyykö lapsen kielen kehitys kaksikielisyyden vuoksi tai jääkö kaksikielinen lapsi jälkeen samanikäisistä yksikielisistä.

Suomessa kaksikielisyyttä on tutkittu varsin vähän. Positiivisia tuloksia siitä, miten lapsi pystyy samanaikaisesti omaksumaan kahta kieltä suomenkielisessä ympäristössä, on saanut Hassinen (2002). Mielestäni on hyödyllistä saada tietoa eri kieliparien omaksumisesta kielten ja kulttuurien välisten suhteiden kasvun myötä.

1.2. Aineisto

Tutkimukseni informanttina on oma lapseni, joka on syntynyt Turussa huhtikuussa 2009. Lapsen isä on kotoisin suomenkielisestä pohjoiskarjalaisesta perheestä. Äiti puhuu äidinkielenään latviaa, mutta on asunut Suomessa kymmenen vuotta ja on opiskellut suomea yliopistossa ennen tuloa Suomeen. Tästä lähtien puhun isästä ja äidistä asetelman symmetrisyyden vuoksi. Lapsen äiti tulee kaksikielisestä perheestä. Lapsen syntymän jälkeen kumpikin vanhempi on puhunut lapselleen omaa äidinkieltä, mikä on ollut vanhemmille luontainen valinta. Vanhemmilla ei ole ollut ennakkoluuloja toisen kielen suhteen. Lapsen vanhemmat puhuvat keskenään suomea, sillä lapsen isä ymmärtää vain kohtalaisesti latviaa.

Tutkimuksen aikana Anu on perheen ainoa lapsi. Lapsi ei saa kosketusta latvian kieleen juuri muuten kuin äidin kautta. Lapsi aloitti päivähoidon iässä 1;5. Arkisin hän viettää 6–7 tuntia perhepäivähoitossa, jossa on kolme muuta lasta. Kommunikointi hoitajan kanssa on yksinomaan suomenkielistä. Lapsi asuu täysin suomenkielisessä ympäristössä, jossa hän ajoittain kuulee muitakin kieliä (englantia, kiinaa, venäjää ja espanjaa). Toisessa kotimaassa vieraillaan noin kerran vuodessa kuukauden ajan. Tällöin Anulla on mahdollisuus tavata ja viettää aikaa latviankielisen isoäidin kanssa ja leikkiä myös muiden latviankielisten lasten kanssa. Kesällä 2010 lapsi vietti äidin kanssa kuukauden ajan täysin latviankielisessä ympäristössä. Silloin lapsi oli iässä 1;4, jolloin hän ei vielä tuottanut paljon merkityksellisiä sanoja. Kahden vuoden ja yhden kuukauden ikäisenä lapsi oli äidin kanssa viikon ajan Latviassa, jolloin Anu omaksui nopeasti paljon latviankielisiä sanoja. Vaikka hän käytti

suomea melko runsaasti kommunikoidessaan latviankielisen mummon kanssa, hän tavoitteli paljon myös latviankielisiä sanoja. Mielestäni lyhytkin vierailu vaikutti positiivisesti latvian kielen kehitykseen. Heinäkuussa 2011 koko perhe vietti yhden kuukauden loman Latviassa.

Lisäksi lapsi kuulee latvian kieltä Suomessa noin kerran kuukaudessa, jolloin hän tapaa muita Turun ympäristössä asuvia kaksikielisiä perheitä, joissa toinen vanhemmista puhuu äidinkielenään latviaa. Tällä hetkellä on neljä kaksi- ja monikielistä perhettä, joissa on 1–2 leikki-ikäistä lasta. Näiden tapaamisten tavoitteena on, että lapsi saa kuulla latvian kieltä samanikäisiltä leikkikavereilta.

Aineistonani on oman lapseni spontaani puhe, jonka olen videoinut 4–5 viikon välein. Olen seurannut Anun kielten kehitystä ikävaiheessa 1;9–2;7. Videokameran läsnäolo ei tunnu häiritsevän lapsen leikkiä, vaikka välillä lapsi saattaakin kiinnittää siihen huomiota. Videointi on tehty lapselle tutussa ympäristössä, kotona. Tavallisimpia lapsen leikki-tilanteita ovat ruoan valmistaminen, piirtäminen, Lego-palikoilla leikkiminen ja kirjojen katseleminen. Erityisesti ruoan valmistaminen on lapselle hyvin tuttu ja mielekäs leikki, joten se toistuu usein eri videointikertoilla. Videointikerran pituus vaihtelee 15 minuutista 40 minuuttiin tilanteen mukaan (ks. taulukko 1 sivulla 5). Ensimmäinen videointi on tehty lapsen ollessa iässä 1;9, jolloin lapsi tuotti yksinkertaisia yhden tai kahden sanan pituisia ilmauksia.

Seuraavaan taulukkoon 1 olen merkinnyt videointikerran pituuden ikäkuukausittain kielikontekstin mukaan. Kielikontekstilla tarkoitan Hassisen (2002: 59) tavoin videointitilanteessa puhekumppanin kielen mukaan käytettyä yhtä tai useampaa kieltä. Videointiaineistossani on kolmenlaista kielikontekstia: äiti puhuu lapsen kanssa yksikielisesti latviaa (taulukossa lyhenteenä LV), isä puhuu yksikielisesti suomea (lyhenteenä SUOM) ja kaksikielinen kielikonteksti (lyhenteenä YHT), jossa äiti ja isä ovat yhteisesti mukana lapsen leikissä ja puhuvat jokainen omaa äidinkieltä (latviaa tai suomea).

TAULUKKO 1. Videoaineiston kesto ja kielikonteksti ikäkuukausittain.

Päivämäärä	Ikä	Videointi min	Kielikonteksti
30.1.2011	1;9	29:57	YHT
28.2.2011	1;10	19:45	LV
27.3.2011	1;11	29:52	YHT
5.5.2011	2;00	47:24	LV
13.6.2011	2;02	33:00	SUOM
10.8.2011	2;04	15:39	SUOM
10.8.2011	2;04	19:36	LV
13.9.2011	2;5	37:05	SUOM
15.10.2011	2;6	34:00	LV
16.11.2011	2;7	29:09	SUOM

Videointi ei ole ollut täysin säännönmukaista. Taulukosta 1 ilmenee, että huhtikuun videotikerta on siirtynyt vähän myöhemmäksi ja heinäkuun videotikerta puuttuu kokonaan. Tällaiset aukot johtuvat sairaudesta tai matkustamisesta, jolloin ei ole ollut mahdollisuutta lapsen kuvaamiseen. Jos videotikerta on ollut lyhyt, olen videoinut lapsen leikkiä kahteen kertaan. Esimerkiksi elokuussa saman päivän aikana on kuvattu leikkitilanne sekä äidin että isän kanssa erikseen.

Videoinnin jälkeen olen karkeasti litteroinut lapsen kielellisiä tuotoksia. Työssäni en aio kiinnittää huomioita fonologiseen kehitykseen. Omaan työhöni tarvittavat litterointiohjeet olen lainannut Hassiselta (2002: 64). Aineistossani käytän seuraavia litterointimerkkejä:

Anu	lapsen nimi muutettu
A---	lapsen tuotettu oma nimi poistettu
K---	lapsen tuotettu kaverin nimi
I---	lapsen tuotettu isän nimi poistettu
'suomi'	suomennos
()	lapsen latviankieliset lausumat latvian aikuiskielellä
?	epäselvä
	päällekkäis-puhunta.

Videoinnin lisäksi olen merkinnyt päiväkirjaan lapsen tuottamia ilmauksia iästä 1;11. Vaikka suurimmasta osasta päiväkirjamerkinnöistä puuttuu Anun tuotosten käyttöyhteys, pidän niitä kuitenkin tärkeänä lähteenä esittäessäni lapsen kieliopillista kehitystä. Videointikerrat ovat

varsin lyhyitä, joten niissä Anu ei ehdi käyttämään kaikkia hallussaan olevia muotoja. Vaikka sekä päiväkirja- että videointiaineistolla on omat etunsa ja haittansa, mielestäni ne täydentävät toisiaan merkittävästi. Liekon (1993: 538–539) mukaan päiväkirja-aineiston haittana on se, ettei sen autenttisuutta ja yksityiskohtaisuutta voida tarkistaa myöhemmin ja päiväkirjaan voi jäädä satunnaisia aukkoja. Myös oman lapsen kielen kehityksen seuraamisessa on sekä etuja että haittoja. Toimiminen tutun lapsen kanssa on luonnollisempaa, ja tällöin myös ilmausten tulkinta on varmempaa. Tapaustutkimuksissa yleistyksiä lapsen kielen tai kielten kehityksestä ei kuitenkaan voida tehdä tutkittavien pienen lukumäärän vuoksi. (Lieko 1993: 538–539.) On myös muistettava, että silloin kun informanttina on oma lapsi, ei aina voida välttää subjektiivista suhtautumista tutkittavaa lasta kohtaan.

1.3. Latvian kieli

Tutkimuksessani tarkastelen varsinaisesti lapsen suomen kielen kehitystä, mutta en voi sivuuttaa toisen kielen läsnäoloa ja vaikutusta mm. siitä syystä, että lapsen molemmat ensikieliset yhdistyvät varsin usein. Siksi pidän tärkeänä esitellä lyhyesti latvian kielen pääpiirteitä.

Latvia kuuluu indoeurooppalaiseen kielikuntaan. Eläviä balttilaisia kieliä on vain kaksi, latvia ja liettua. Latvian kielellä on virallisen kielen asema Latviassa, ja sen puhujia on noin 1,5 miljoonaa. Vaikka latvia ja suomi eivät ole sukukieliä, niiden välillä on joitakin yhtäläisyyksiä (ks. Kalnača 2014: 2). Latvia, kuten suomikin, on morfologialtaan rikas kieli. Kieliopilliset muodot ilmaistaan enimmäkseen synteettisesti erilaisten affiksien avulla, esimerkiksi verbin pääte *-u* viittaa yhteen tekijään, verbin 1. persoonaan (Paegle 2003: 15).

Latvian, kuten suomenkin kielessä, on luku- ja sijakongruenssia. Latvian ja suomen kielen välillä on kuitenkin myös paljon eroja. Latvian kielessä substantiiveilla on kolme kategoriaa (suku, luku ja taivutusmuoto). Suku jaetaan feminiiniin (*upe* 'joki') ja maskuliiniin (*vējš* 'tuuli'). Latvian kielessä nomineja taivutetaan seitsemässä sijamuodossa: nominatiivi *kas?* 'mikä?', genetiivi *kā?* 'mitä, minkä?', datiivi *kam?* 'kenelle?', akkusatiivi *ko?* 'minkä?', instrumentaali *ar ko?* 'minkä kanssa?', lokatiivi *kur?* 'missä?' ja vokatiivi. Vokatiivilla (*brāl!* 'veli!') on vain puhuttelun merkitys (Paegle 2003: 39).

Substantiivit kategorioidaan kuuteen taivutustyyppiin eli deklinaatioon, joissa sanat erotetaan taivutustunnusten (suvun, luvun ja taivutuspäätevariantin) mukaan. Ensimmäiset kolme taivutustyyppiä sisältävät maskuliinisia substantiiveja (esim. *tēvs* 'isä', *brālis* 'veli' ja *medus* 'hunaja'), kun taas jälkimmäiset kolme taivutustyyppiä sisältävät feminiinisiä substantiiveja (*liepa* 'lehmus', *māte* 'äiti' ja *sirds* 'sydän'). (Paegle 2003: 45.)

Verbien taivutustunnuksilla ilmaistaan persoonan, tempuksen, moduksen ja muodon kategoriaa. Verbit jaetaan perinteisesti kolmeen konjugaatiotyyppiin eli taivutusluokkaan. Esimerkiksi ensimmäiseen tyyppiin kuuluu yksitavuisia suffiksittomia verbejä, mm. *augt* 'kasvaa', *mest* 'heittää' ja *liet* 'kaataa'. Toiseen ja kolmanteen taivutusluokkaan kuuluvat sellaiset suffiksilliset verbit, joiden erottelussa käytetään preesensin 1. persoonamuotoa (vrt. verbi 2. taivutustyyppissä *domāt* 'ajatella' – *domāju* 'ajattelen' ja verbi 3. taivutustyyppissä *dziedāt* 'laulaa' – *dziedu* 'laulan'). (Paegle 2003: 104–106.) Verbeillä on kolme aikamuotoa (imperfekti, preesens ja futuuri). Prefiksillä *ne-* ilmaistaan kieltoa (esimerkiksi *neēd* 'ei syö').

Latvian kielessä verbin persoonamuotoa ilmaistaan useimmiten morfologisesti samalla tavalla kuin suomen kielessä, jolloin finiittiverbi 1. ja 2. persoonassa kongruoi lauseen nominatiivisijaisen subjektin kanssa samalla tavalla kuin suomen kielessä, esimerkiksi (*es*) *rakstu* '(minä) kirjoitan', (*tu*) *raksti* '(sinä) kirjoitat', (*mēs*) *rakstām* '(me) kirjoitamme' ja (*jūs*) *rakstāt* 'te kirjoitate'. Sen sijaan yksikön ja monikon 3. persoonan merkitystä ilmaistaan analyyttisesti persoonapronominin kanssa *viņš met* 'hän heittää' ja *viņi met* 'he heittävät'. (Ks. Paegle 2003: 92 ja ISK § 107.)

Prefikseillä voidaan morfologisesti ilmaista spatiaalisia, temporaalisia ja semanttisia viittaussuhteita. Esimerkkeinä on päättymätöntä ja päättynyttä toimintaa ilmaisevia verbejä: *iet* 'mennä' – *iet* 'mennä pois' ja *rakstīt* 'kirjoittaa' – *uzrakstīt* 'kirjoittaa valmiiksi' (Paegle 2003: 133–134; Kalnača 2014: 92). On myös prefiksillisiä verbejä, joiden merkitys on eriytynyt kantaverbistä. Esimerkiksi verbin *dzīvot* 'elää' merkitys muuttuu, kun siihen lisätään prefiksi, mm. *pārdzīvot* 'kärsiä' ja *piedzīvot* 'kokea' (Kalnača 2014: 95).

Latvian ja suomen kielen sanoja on lainautunut kielestä toiseen. Balttilaisia lainoja ovat mm. *tilts* 'silta', *cirvis* 'kirves', *laisks* 'laiska' ja *siena* 'seinä', kun taas itämerensuomalaisia sanoja ovat *muiža* 'moisio', *puika* 'poika', *nūja* 'nuija', *sēne* 'sieni', *vai* 'vai, tai' (Gurtaja-Itkonen 1996: 14).

Latvian aakkosissa on 22 latinalaista kirjainta. Diakriittisten merkkien avulla ilmaistaan eri äänteitä. Mikäli vokaalin yläpuolella on viiva, se äännetään pitkänä (*ā, ē, ī* ja *ū*), ja konsonanttien suhuäänteiden merkitsemiseksi käytetään diakriittisiä merkkejä kirjaimen yläpuolella (*š* ja *ž*) tai alapuolella (*ķ, ģ* ja *ņ*). Konsonattiyhtymät *dz* ja *dž* merkitsevät yhtä äännettä. Latvian kielessä on myös diftongeja (mm. *au* ja *ie*), ja vokaali *o* äännetään diftongina [uo] paitsi lainasanoissa. Latvian kielessä pääpaino on yleensä sanan ensimmäisellä tavulla. Sanan pituudella on merkityksen erottava funktio, mm. *rit* 'pyörii' ja *rīt* 'niellä'. (Gurtaja-Itkonen 1996: 15–18.)

2. KAKSIKIELISYYDEN TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT

2.1. Kaksikielisyyden määritelmät

Kaksikielisyyden on hyvin moniulotteinen ilmiö. *Kaksikielisyyden*-termin määrittelykään ei ole täysin ongelmaton. Sen määrittäminen riippuu siitä, mistä näkökulmasta kaksikielisyyttä tarkastellaan ja mitä kriteerejä pidetään tärkeinä. Monet tutkijat ovat määritelleet kaksikielisyyttä omien tutkimustarpeidensa mukaan, joten siinä mielessä kaikki määritelmät ovat arbitraarisia (Skutnabb-Kangas 1981: 81).

Aiemmin kaksikielisyyden on määritelty joko liian suppeaksi tai liian laajaksi käsitteeksi (Skutnabb-Kangas 1981: 83). Klassisessa Bloomfieldin (1970 [1935]: 56) määritelmässä kaksikielisyyden edellyttää kahden kielen hallintaa syntyperäisen puhujan tavoin. Mielestäni tähän määritelmään liittyy läheisesti termi *tasapainoinen kaksikielisyyden* (*balanced bilingualism*), jolla tarkoitetaan sitä, että molemmat kielet ovat kehittyneet samanvertaisesti. Tällaisen termin käyttö ja kaksikielisyyden määrittely on staattista ensiksikin siitä syystä, että ihmiset käyttävät kieliä eri tarkoituksiin, toiseksi käytämme harvoin kieltä samoin tavoin kaikissa elämän tilanteissa ja kolmanneksi kielen käyttö voi muuttua elämän aikana tarpeiden mukaan (Baker & Prys 1998: 12).

Myöhemmin kaksikielisyyttä on määritelty kielen käytön perusteella. Weinreich (1953: 1), joka lienee ensimmäisenä käyttänyt *kaksikielisyyden*-termiä kielitieteessä, määrittelee sen kahden kielen vaihtoehtoiseksi käytöksi. Laajemman määrittelyn mukaan kaksikielinen on ihminen, joka pystyy käyttämään kahta kieltä vuorovaikutustilanteessa (Wei 2007: 14). Mielestäni kielen käyttö on hyvä kaksikielisyyden määrittelyperuste, koska jos kieltä ei käytetä vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa, kieli ei pääse kehittymään ja todennäköisesti se unohtuu (mm. Baker (1997: 80) käyttää termiä *language loss*).

Skutnabb-Kangas (1981: 81) erittelee neljä tärkeää kaksikielisyyden määrittelykriteeriä: kielellinen kompetenssi (*linguistic competence*), kielelle altistumisikä (*origin*), kielen käyttö

(*function*) ja suhtautuminen kieltä kohtaan (*attitudes*).¹ Nykyään myös Wei (2007: 5) pitää näitä kriteerejä tärkeinä kaksikielisyyden määrittelyssä. Baker (1997: 5) täsmentää, että tutkimuskirjallisuudessa termejä *kielitaito* (*language ability* ja *language proficiency*) ja *kompetenssi* eli *kielikyky* (*language competence*) käytetään usein synonyymisesti. Toisaalta kielikyky (*skills*) voidaan konkreettisesti määritellä reseptiiviseksi (kuunteleminen ja lukeminen) ja produktiiviseksi (puhuminen ja kirjoittaminen) taidoksi. Mielestäni kaikki nämä muuttujat ja kriteerit ovat tärkeitä. Sen vuoksi tutkijat eivät vielä ole onnistuneet tekemään tarkkaa *kaksikielisyy*s-termin määrittelyä. Toisaalta kaksikielisyydellä on monta eri muotoa, jotka jakautuvat eri lajeihin, joten mielestäni sen tarkka määrittely on mahdotonta.

2.2. Lapsen kahden kielen omaksumisen alalajit

Tutkielmassani keskityn *lapsuuden kaksikielisyyteen* (*infant, childhood* tai *early bilingualism*), tarkemmin sanoen *simultaanisen kaksikielisyyteen* (*simultaneous bilingualism*). *Simultaaninen kaksikielisyy*s tarkoittaa sitä, että lapsi alkaa omaksua kahta kieltä samanaikaisesti lähes heti syntymän jälkeen. Simultaaniseen kahden kielen omaksumisprosessiin yleensä viitataan termillä *ensikielenä kaksikielisyy*s (*bilingualism as a first language*).

Lanza on tutkinut kaksikielisyyttä perheessä sosiolingvivistiseltä kannalta ja korostanut vanhempien tärkeää osuutta lapsen kahden tai useamman kielen kehityksessä. Tutkimuksessaan hän on keskittynyt nimenomaan siihen kaksikielisyyden muotoon, jossa vähemmistön kieli ei saa yhteisön tukea. Tällöin lapsi siis omaksuu toista kieltä enimmäkseen perheessä, mistä Lanza käyttää termiä *perheen kaksikielisyy*s (*family bilingualism*). (Lanza 1997: 10.)

¹ Aikaisemmin oletettiin, että kaksikielisyy

Kaksikielisyyden tutkimuksen alkuvaiheessa esitettiin yksi puhuja–yksi kieli-menetelmä (*one person – one language*)² yhtenä tärkeimmistä ehdoista kahden kielen samanaikaisen omaksumisen onnistumisessa, ja sitä pidetään edelleen tärkeänä kriteerinä lapsen kahden kielen simultaanisessa omaksumisprosessissa. Menetelmä tarkoittaa sitä, että kumpikin vanhempi puhuu lapselleen johdonmukaisesti omaa äidinkieltään. Tämän menetelmän mukaan lapsi kykenee erottamaan puhumansa kielet toisistaan ja yhdistämään yhden kielen tiettyyn puhujaan.

Kaksikielisyyden tutkimuksissa myös omaksumisikää on pidetty tärkeänä määrittelykriteerinä. Hassinen (2002: 21) ei kuitenkaan pidä ikää kaksikielisyyden kriteerinä, koska hänen mielestään ihminen pystyy omaksumaan kieltä iästä riippumatta. Kuitenkin on todennäköistä, että lapset omaksuvat kieliä nopeammin kuin aikuiset. McLaughlinin (1984: 73) mukaan lapsi omaksuu kahta kieltä simultaanisesti ennen kuin hän täyttää kolme vuotta, mutta jos toista kieltä aletaan omaksua kolmen ikävuoden jälkeen, kyseessä on *suksessiivinen* (*successive*) eli *peräkkäinen kaksikielisyy*s. *Suksessiivinen kaksikielisyy*s tarkoittaa sitä, että ensin omaksutaan yhtä kieltä kotona ja lapsi tutustuu toiseen kieleen vasta myöhemmässä iässä kodin ulkopuolella, esimerkiksi päiväkodissa. Yleisesti pienet lapset omaksuvat kieltä tai kieliä ilman muodollista opetusta. DeHouwer (1995: 222–223) puolestaan korostaa, että kahdelle kielelle pitäisi altistua ennen toista ikävuotta. Tutkijoiden kesken ei siis ole yksimielisyyttä siitä, missä iässä tarkkaan ottaen voidaan puhua simultaanisesta ja suksessiivisesta kahden kielen omaksumisesta. Sen sijaan toisen kielen omaksumisesta (*second language acquisition*) puhutaan yleensä silloin, kun toiselle kielelle altistutaan vasta sen jälkeen, kun ensikieli tai äidinkieli on jo omaksuttu.

² Yksi puhuja–yksi kieli-menetelmän (*one person – one language*) on esittänyt ranskalainen kielitieteilijä Maurice Grammont vuonna 1902, ja sitä käytti ensimmäisen kerran Jules Ronjat omassa tutkimuksessaan (1913) *Le developpement du langage observé chez un enfant bilingue*.

2.3. Kaksikielisyyden merkitys lapsen kielelliselle kehitykselle

2.3.1. Sosiaaliset tekijät

Kaksikieliseksi kasvamiseen vaikuttavat monet sosiaaliset tekijät, kuten lapsen ja hänen vanhempiansa välinen vuorovaikutus, ympäristön ja vanhempien kieli tai kielet, kielelle altistumisen määrä ja laatu sekä toisaalta myös ympäristön asennoituminen kaksikielisyyttä kohtaan (Romaine 1989: 169). On mietittävä, onko lapsella mahdollisuus käyttää toista kieltä myös kodin ulkopuolella ja pidetäänkö kaksikielisyyttä myönteisenä vai kielteisenä ilmiönä. Jos lapsella ei ole halua, tarvetta eikä mahdollisuutta käyttää toista kieltä tarpeeksi usein, esimerkiksi yhden kielen dominoivassa ympäristössä, kontakti ei-dominoivaan kieleen häviää (*language loss*) ja lapsi voi kokonaan menettää kiinnostuksensa toista kieltä kohtaan (Baker 1997: 80).

Kieltämättä myös syötöksellä (*input*) on suuri merkitys lapsen kielelliselle kehitykselle. On monenlaisia tapoja, miten käytännössä voidaan edistää lapsen toista kieltä: keskusteleminen, lukeminen, laulaminen, television katsominen ja sukulaisten ja ystävien tapaaminen (Arnberg 1989: 111–122). Kuitenkaan syötöksellä ei tarkoiteta pelkästään kielelle altistumista, vaan koti- ja ympäristökielen käytöllä sekä vanhempien käyttämillä strategioilla on vaikutusta kielen omaksumisprosessiin (Lanza 1997: 250).

Toisaalta on tärkeää selvittää myös sosiaalinen konteksti eli kielellinen ympäristö, jossa kielet omaksutaan, ennen kuin voidaan tutkia kaksi- tai monikielisyyden kehitystä (Lanza 1997: 10). Jokaisella kahta kieltä simultaanisesti omaksuvalla lapsella on eri lähtökohdat ja mahdollisuudet toisen kielen harjoittamiseen. Romaine (1989: 166–168) on erottanut kuusi tekijää sen mukaan, miten vanhempien puhumat kielet vaikuttavat kahden kielen omaksumiseen:

1. Lapselle puhuessa vanhemmat käyttävät yksi henkilö–yksi kieli-menetelmää. Kumpikin vanhemmista puhuu lapselle omaa kieltään.
2. Molemmat vanhemmat puhuvat lapselle kotikielenä vähemmistökieltä, mikä ei ole yhteisön kieli. Edellytyksenä on se, että toinen vanhemmista osaa vähemmistökieltä.
3. Kummallakin vanhemmalla on sama äidinkieli, jota he puhuvat lapsellekin, kuitenkin yhteisön kieli on eri.

4. Kummallakin vanhemmalla on oma äidinkielsensä, jota he puhuvat lapsellekin, vaikka se ei ole yhteisön kieli.
5. Toinen vanhemmista puhuu lapselle kieltä, joka ei ole vanhemman oma äidinkieli.
6. Molemmat vanhemmat ovat kaksikielisiä, ja lapselle puhuessa vanhemmat sekoittavat kieliä ja vaihtavat koodia.

Gootz (1989: 41) puolestaan on esittänyt kiinnostavan ehdotuksen, etteivät vanhemmat aina jaksaa pitää kieliä erillään ja puhua lapselle yksi henkilö–yksi kieli-menetelmän mukaisesti, vaikka vanhemmat itse väittävät noudattavansa sitä menetelmää. Myös se seikka, etteivät vanhemmat osaa tarkasti noudattaa yksi henkilö–yksi kieli-menetelmää, saattaa vaikuttaa lapsen kielten yhdistymiseen.

Wei (2007: 19) pyrkii osoittamaan, että asennoituminen kaksikielisyyteen voi muuttua ajan myötä, erityisesti silloin, jos muodostuu omia kokemuksia kaksikielisyydestä. Esimerkiksi Arnberg (1989: 38) on tullut siihen johtopäätökseen, että lapsen on hankala saavuttaa hyvä kielitaito, jos vain yksi aikuinen puhuu lapselle vähemmistökieltä. Hänen mielestään (1989: 87–90) ongelmana on se, ettei aina voi välttää enemmistökielen käyttöä lapsen läsnä ollessa. Myös Romaine (1989: 169) on sitä mieltä, että lapsen on hyvin vaikea saavuttaa hyvä ei-dominoivan kielen taito, jos sitä ei puhuta ympäröivässä yhteisössä. Kuitenkin mielestäni edellä esitetyt mielipiteet ovat kiistanalaisia, koska lapsen kielten omaksuminen on dynaaminen prosessi ja on olemassa useita tutkimuksia, joiden mukaan lapsi onnistuu hyvin omaksumaan kaksi kieltä (ks. Hassinen 2002; Fantini 1985; Saunders 1982; Leopold 1970 [1939–1949]).

2.3.2. Yksilölliset tekijät

Ulkoisten tekijöiden lisäksi lapsen kaksikielisyyden kehitykseen vaikuttavat paljolti myös hänen henkilökohtaiset luonteenpiirteensä, kognitiivinen kehityksensä, metalingvistinen tietoisuutensa ja kielen omaksumisen tapansa. Kaganin (1981: 47) lapsen kognitiivista kehitystä käsittelevän psykologisen teorian mukaan lapsi alkaa tulla tietoiseksi itsestään ja ympäröivästä maailmasta sekä tavoitella aikuisten käyttäytymismallia noin kahden vuoden iässä. Vihmanin (1985: 313) mukaan lapsen itsetietoisuus auttaa häntä myös tulemaan tietoiseksi puhumistaan kielistä ja erottamaan kielet toisistaan kaksikielisessä kontekstissa.

Kaganin (1981: 47–48; 65–67) mukaan lapsen *minä*-tietoisuus ilmenee silloin, kun lapsi alkaa käyttää evaluoivia sanoja (englanniksi *bad* 'huono', *hard* 'vaikea' ja *dirty* 'likainen') ja omaa nimeään tai *minä*-pronominia sekä kuvata omaa toimintaansa (englanniksi *I sit* 'minä istun' ja *I play* 'minä leikin'). (Ks. myös Vihman 1985: 313–314 ja Hassinen 2002: 127–130.)

Silloin kun lapsi alkaa olla tietoinen puhumistaan kielistä ja pystyy erottamaan kaksi kieltä toisistaan muun muassa puhekumppaninsa mukaan, kasvaa myös lapsen metalingvistinen tietoisuus (*metalinguistic awareness*). Lanza (1997: 64) määrittelee tämän termin Prattin ja Grieven (1984) tavoin kyvyksi ilmaista ajatuksia kielen luonteesta ja funktioista.

Petersin (1977) mukaan jokainen yksikielinen lapsi omaksuu kieltä vähän eri tavalla ja käyttää omia strategioitaan. Sama voisi päteä myös kaksikieliseen lapseen (Hassinen 2002: 43). Cantonen (2007: 116) mukaan koodien yhdistyminen riippuu lasten yksilöllisistä valinnoista – jotkut lapset vaihtavat koodia runsaasti, toiset päinvastoin vähän.

Peters (1977) jakaa lapsen kielen omaksumisen analyyttiseen ja holistiseen kielen omaksumistapaan. Analyyttistä omaksumistapaa noudattava lapsi aloittaa yksi- tai kaksitavuisista sanoista ja etenee kohti pitempiä ilmauksia; holistinen tapa puolestaan tarkoittaa sitä, että lapsi voi ensin tähdätä kokonaisiin ja lausemaisiin ilmauksiin aikuisten intonaatiota matkien ja vasta sen jälkeen täyttää kielessä olevia aukkoja. (Peters 1977: 562–564.)

Baker ja Prys (1998: 6–8) ovat sitä mieltä, että kaksikielisellä lapsella voi kognitiivisten taitojen lisäksi olla monia kommunikatiivisia ja kulttuurisia etuja yksikielisiin verrattuna. Näitä etuja ovat muun muassa seuraavat: vanhemmat pystyvät rakentamaan hienovaraisia suhteita lapseen, jos kumpikin vanhempi saa puhua omaa kieltään lapsensa kanssa; lapsi pystyy kommunikoimaan toisessa kotimaassaan asuvien sukulaistensa kanssa; kaksikieliset lapset ottavat huomioon kumpaa kieltä puhua keskustelukumppanin kanssa ja ovat kärsivällisiä kuuntelijoita. Kieli ja kulttuuri ovat sidoksissa toisiinsa, joten kahta kieltä omaksuva lapsi oppii kielen lisäksi tuntemaan myös kahta eri kulttuuria. Kaksikielisellä voi olla etuja kognitiivisessa kehityksessä, samoin ajattelussa, ja he voivat olla tietoisempia kielistään kuin yksikielinen. (Baker & Prys 1998: 6–8.)

2.4. Kielten yhdistymisen ilmiöt

Seuraavaksi esittelen kaksikielisyyden kehitysvaiheet. Sen jälkeen käsittelen termit *koodien yhdistyminen* (*code-mixing* ja *language mixing*) ja *koodinvaihto* (*code-switching*) erikseen. Vaikka termien käytössä on päällekkäisyyksiä, pidän niiden tärkeimpinä eroina ensinnäkin sitä, että koodien yhdistymisellä yleensä viitataan pienten lasten kielten omaksumisprosessiin (tarkemmin termillä *early mixing*), kun taas termiä *koodinvaihto* on yleensä käytetty aikuisten kaksikielisyytutkimuksissa (ks. Cantone 2007: 15). Toiseksi koodinvaihto liittyy kielen käytön tietoihin prosesseihin. Sen sijaan lasten kielten omaksuminen ja kehitys liittyvät sekä tietoihin sekä tiedostamattomiin prosesseihin.

2.4.1. Kaksikielisyyden kehitysvaiheet ja koodien yhdistyminen

1970- ja 1980-luvuilla tutkijoita eniten askarruttanut kysymys oli se, pystyykö lapsi erottamaan puhumansa kielet ja missä ikävaiheessa kielet eriytyvät (*language differentiation*). Kahden kielen yhteisen kielellisen järjestelmän hypoteesin (*unitary linguistic system hypothesis*) kannattajat (mm. Volterra & Taescher 1978; Leopold 1970 [1939–1949]; Saunders 1982) olettivat, ettei pieni lapsi pysty erottamaan puhumiaan kieliä toisistaan. Tutkimuksessaan Volterra ja Taescher (1978: 312) ovat esittäneet kaksikielisen lapsen käyvän läpi kolme kielen eriytmisvaihetta.³

Toisenlaisen näkemyksen ovat esittäneet Lindholm ja Padilla (1978), joiden mielestä kaksikielisillä lapsilla on kyky erottaa kielet toisistaan jo pienestä alkaen, vaikka tarkempaa ikää, jolloin lapsi erottaa kielet toisistaan, ei ole mainittu. 1990-luvuilla ja myöhemmin tehty kaksikielisyytutkimus on osoittanut, että kaksikielisten lasten kahden tai useamman kielen omaksuminen seuraa suurin piirtein samanlaisen kehityksen kulkua kuin yksikielisten ja että

³ Heidän mukaansa ensimmäisessä vaiheessa lapsella on yhtenäinen sanasto, johon kuuluu sanoja kummastakin kielestä, koska kaikille sanoille ei löydy käännösvastinetta molemmista kielistä. Sanaston eriytyminen on merkki seuraavasta vaiheesta, jolloin lapsi soveltaa samoja syntaktisia sääntöjä molempiin kieliin. Viimeisessä eriytmisvaiheessa lapsi erottaa kielet toisistaan, mutta siitä huolimatta hän yhdistää kielen tiettyyn henkilöön. Toisaalta kielten sekoittumista (*language mixing*) on pidetty todisteena siitä, ettei lapsi pysty erottamaan kahta lingvististä järjestelmää toisistaan (Lanza 1992: 633). Myöhemmin Volterraa ja Taescheriä (1978) onkin ansaitusti kritisoitu tutkimusmenetelmien puutteiden vuoksi (ks. mm. DeHouwer 1995: 231). Puutteellista Volterran ja Taescherin (1978) tutkimuksessa on se, ettei termiä *vaihe* ole määritelty eikä sosiolingvistisiä aspekkeja ole huomioitu (Hassinen 2002: 41).

pienestä pitäen kaksikieliset lapset pystyvät erottamaan kummankin kielen kieliopilliset systeemit toisistaan (Meisel 2006: 110). Nykyään tutkijat ovat kiinnostuneet ensiksi siitä, missä määrin lapsen kielet kohtaavat ja eroavat, ja toiseksi siitä, miten kaksikieliset lapset suoriutuvat kielen omaksumisessa verrattuna yksikielisiin (Paradis 2007: 17).

Kahden kielen samanaikainen omaksuminen ei näytä vaikuttavan viivästyttävästi lapsen kielen kehitykseen, vaikka lapsen toinen kieli saattaa olla heikompi kuin ympäristön kieli (Döpke 1992: 6). On väistämätöntä, että kahta tai useampaa kieltä omaksuttaessa ne vaikuttavat ja yhdistyvät toisiinsa. Kahden kielen yhdistyminen on luonnollinen osa kaksikielisyyden kehitysprosessia (Romaine 1989: 2). Kahden kielen leksikaalista yhdistymistä esiintyy jokaisen lapsen kahden tai useamman kielen omaksumisprosessissa. Kaksikielisyyden tutkijat ovat yhtä mieltä siitä, että kaksikielisten lasten kielet vaikuttavat toisiinsa jossain määrin, mutta tätä vaikutusta määritellään eri termein (Hassinen 2002: 45).

Pienten kaksikielisten lasten tutkimuksissa koodien yhdistymiseen on yleensä viitattu termeillä *language mixing* ja *code mixing*. Hassisen aiemmin käyttämät suomennokset *koodien sekoittuminen* ja *sekamuodot* saattavat aiheuttaa negatiivista konnotaatiota (Hassinen 2002: 45). Koodien yhdistymisellä Hassinen (2002: 45) tarkoittaa ”kummankin kielen tahatonta fonologian, morfologian, leksikon ja syntaksin sulautumista yhteen sanaan tai yhteen lausumaan”. Käytän tutkielmassani selvyuden vuoksi Hassisen (2002) tavoin termiä *koodien yhdistyminen* leksikaalisten ja morfologisten muotojen yhdistymisessä kahdella kielellä.

Lasten koodien yhdistymisen on pitkään ajateltu eroavan aikuisten koodien sekoittumisesta. Yhtenä syynä siihen on se, että lasten koodien sekamuodosteita on pidetty negatiivisina todisteina lasten pragmaattisen, kieliopillisen ja leksikaalisen kompetenssin puutteellisuudesta (Cantone 2007: 13–14). Vaikka nykyään ajatellaan yleisesti, että koodien yhdistyminen on luonnollinen osa kielten omaksumisprosessia, on kielten yhdistymistä määritelty silti eri termien. Niiden määrittelyssä ja käytössä esiintyy suurta vaihtelevuutta.

2.4.2. Koodinvaihto

Suurin osa koodinvaihdon tutkimuksista on keskittynyt aikuisten koodinvaihdon tarkasteluun, ja vähemmän huomiota on kiinnitetty kaksikielisten lasten koodinvaihtoon. Lasten kaksikielisyystudkimuksissa keskitytään kaksikielisiin lapsiin, jotka ovat kolmivuotiaita tai vanhempia. (Lanza 1992: 633.)⁴ Kaksikielisyystudkimuksessa on käytetty sellaisia termejä kuin *koodinvaihto* (*code-switching*), *lainaaminen* (*borrowing*) ja *sulautuminen* (*fusion*). Lainamisesta ei yleensä puhuta pienten lasten tutkimuksessa (Hassinen 2002: 45). Pienten lasten kieli kehittyy jatkuvasti, joten siitä on vaikeaa tehdä eroa koodinvaihdon ja lainaamisen välillä (Lanza:1992: 637).⁵

Koodinvaihto on monialainen ilmiö. Kuvailevassa mielessä koodinvaihto on kahden kielen vuorottelua (vaihtelua) kaksikielisessä keskustelussa (Grosjean 2010: 51). Meiselin (2007: 337) mukaan koodinvaihto voidaan määritellä seuraavalla tavalla: ” – a specific skill of the bilingual’s pragmatic competence, that is, the ability to select the language according to interlocutor, the situational context, the topic of conversation – and to change languages within an interactional sequence in accordance to with sociolinguistic rules and without violating specific grammatical constraints”. Tämän määritelmän mukaan koodinvaihdossa on otettava huomioon ilmiön eri aspekteja: pragmaattinen, sosiaalinen, kieliopillinen ja vuorovaikutuksellinen aspekti. Yleensä koodinvaihtoa käsitellään joko lauseensisäisenä (*intrasentential*) tai lauseiden välisenä (*intersentential*).

Koodinvaihtotutkimuksissa huomio on kohdistunut syihin, miksi koodinvaihtoa esiintyy. 1970-luvulta lähtien koodinvaihtoa on analysoitu esittäen tutkittavien kieliparien kieliopillisia ja rakenteellisia eroja. Vallalle nousi ajatus, ettei koodinvaihto ole sattumanvaraista, vaan seuraa tiettyjä säännönmukaisuuksia ja rajoituksia.⁶ Pienten (alle kolmevuotiaiden) lasten

⁴ Poplack (1981) ja Romaine (1989) ovat tutkineet kaksikielisiä yhteisöjä, joiden kielten sekoittumista pidetään kommunikatiivisena keinona kaksikielisessä vuorovaikutuksessa. Kolmivuotiaiden ja vanhempien lasten koodien yhdistymistä on tutkinut mm. Fantini (1985).

⁵ Grosjean ((2010: 197) ja Meisel (2007: 336) pitävät termiä *koodien* tai *kielten sekoittuminen* (*code mixing* tai *language mixing*) kattoterminä kaikille niille ilmiöille, joissa käsitellään kaikki koodien vuorovaikutukseen liittyvät ilmiöt, kuten mm. interferenssi (*interference*), koodinvaihto (*code-switch*) ja lainaaminen (*borrowing*). Meisel (2007: 336) käyttää myös termiä *fuusio* (*fusion*), jolla hän tarkoittaa lapsen epäonnistumista kahden kielen kielioppin erottamisessa.

⁶ Koodinvaihdon tutkimuksissa on pyritty löytämään kieliopillisia malleja ja hypoteeseja, jotka olisivat universaaleja ja olisivat sovellettavissa kielirajojen ulkopuolelle eri kielipareihin. Kielen lineaariseen järjestykseen pohjautuvan mallin on esittänyt koodinvaihdon tutkimuksen pioneeri Poplack (1980). Hänen

kielessä koodinvaihto yleensä eroaa muodoltaan ja funktioltaan aikuisten koodinvaihdosta (Meisel 2007: 337–338).

Koodinvaihto tarkoittaa ennen kaikkea tietoista kielen vaihtamista, mutta usein on hankalaa arvioida, onko kyseessä koodien vaihto vai yhdistyminen (Baker 1997: 86). Meisel (2006: 97) ja Köppe (1996: 932) korostavat sitä, että alle kahden vuoden ikäisiltä lapsilta saattaa puuttua aikuiskielen mukaisia kieliopillisia, pragmaattisia ja sosiaalisia valmiuksia. Varhaista kielten sekoittumista ei siksi voida pitää koodinvaihtona. Kuitenkin mielestäni jo kaksivuotiaina lapset pystyvät käyttämään tietoista koodinvaihtoa.

2.4.3. Koodien yhdistymiseen vaikuttavat syyt

On olemassa monenlaisia kielten eriytymisestä riippumattomia selityksiä sille, miksi lapsen kaksi kieltä yhdistyvät. Koodien yhdistymistä voidaan tarkastella sosiolingvistikseen, psykologiseen ja pragmaattiseen näkökulmasta (Hassinen 2002: 45).

Eri tutkimuksissa (ks. mm. Genesee, Nicoladis & Paradis 1995: 611–614) mainitut kielten yhdistymisen syyt voivat olla seuraavanlaisia: 1) toisen kielen dominanssi; 2) vanhempien koodinvaihdon määrä; 3) toisen kielen tai tiettyjen toisen kielen sanojen asettaminen etusijalle; 4) perheen suosimien sanojen käyttö. Aiemmin Genesee (1989: 167) on maininnut myös muita kielten yhdistymisen syitä: lapsi voi täyttää aukkoja (*gap filling*) käyttämällä toisen kielen resursseja silloin, kun hän ei tiedä tai muista tiettyä sanaa; lapsi käyttää puheessa sen kielen sanoja, jotka ovat salientimpia ja usein käytettyjä; toisen kielen sanat saattavat tuntua lapsesta yksinkertaisemmilta; kielestä ei aina löydy suoraa käännösvastinetta kaikille referenteille.

Gootzin (1989) näkemyksen mukaan kielet yhdistyvät, koska kaksikielinen lapsi omaksuu kieltä yksikielisen tavoin. Silloin kun lapsen sanasto ei ole vielä tarpeeksi suuri, kyseessä on yliyleistäminen (*overextension*) tai kieltenvälinen lainaaminen (*interlanguage borrowing*), ja

mukaansa lauseessa tietyt elementit (morfeemit) eivät voi esiintyä yhdessä, jos ne rikkoisivat kummankin kielen rakenteellisia pintamuotoja (*Equivalence Constraint*). Toisenlaisia näkemyksiä ovat esittäneet mm. diScullio (1986), jonka mukaan toisistaan riippuvaisia elementtejä ei voi esiintyä koodinvaihtotapauksissa (*government constraint*) (tarkemmin ks. Cantone 2007: 64–69). Toisin sanoen koodinvaihdossa esitettyjen rajoitusten ja mallien tarkoituksena on selittää tai jopa ennustaa koodinvaihtoa.

yleensä näiden ilmiöiden pitäisi vähentyä lapsen sanaston kasvaessa. (Gootz: 1989: 28.) Vaikka nämä syyt eivät kokonaisuudessaan selittäisi kielten yhdistymistä ja vaikutusta toisiinsa, pidän itse niitä kiinnostavina ja varteenotettavina selityksinä, koska ilmiölle tuskin löytyy yhtä kaiken kattavaa perustetta.

Genesee, Nicoladis ja Paradis (1995: 611) pitävät edellä mainittua toisen kielen dominanssia (*dominance*) yhtenä tärkeimpänä tekijänä, joka vaikuttaa kielten yhdistymiseen.⁷ Sekä aikuisilla että lapsilla toisen kielen dominanssi johtunee joko siitä, että heillä on paremmat kielitaidot toisella kielellä, tai täysin kielitaidoista riippumattomista syistä (Genesee, Nicoladis & Paradis 1995: 616). Tarkemmin muita syitä ei yksilöidä. Harvoin kahdesta kielestä kumpikin kehittyy samaan tahtiin, vaan yleensä yksi kieli on dominoivassa asemassa toisen kielen sijaan. Kielten dominanssi voi muuttua ajan myötä, ja eri kielten käyttökin voi myös muuttua tarpeen ja tilanteen mukaan.

Lanzan (1992: 649 ja 1997: 262–267) mukaan myös vanhemmat voivat vaikuttaa siihen, missä määrin lapsi yhdistää kieliä keskenään, joten hän on esittänyt viisi vanhempien käyttämää diskurssistrategiaa, joissa vanhemmat voivat näyttää omaa suhtautumistaan kielten yhdistämiseen:

1. Minimaalisen ymmärryksen strategia: aikuinen vaatii tilanteen mukaista kieltä (*minimal grasp strategy*).
2. Korjauksia vaativa strategia: aikuinen vaatii lasta selittämään ja korjaamaan kielenkäyttöään (*expressed grasp strategy*).
3. Toisella kielellä toistamisen strategia (*adult repetition strategy*).
4. Strategioiden vaihtaminen: aikuinen ei kiinnitä huomiota lapsen käyttämään kieleen (*move on strategy*).
5. Koodinvaihdon strategia: aikuinen vaihtaa keskustelun aikana kieltä (*code-switching*).

Näiden strategioiden käyttämiseen liittyen voisin todeta, ettei aina ole mahdollista toimia yhden strategian mukaan, vaan on tilanteita, jotka vaativat välitöntä palautetta lapsen pyyntöihin tai kysymyksiin. Aina ei ole mahdollista vaatia lapselta tilanteen mukaista kieltä, vaan lapselle on vastattava suoraan huolimatta siitä, mitä kieltä hän on käyttänyt. Toinen

⁷ Kaksikieliset lapset yhdistävät elementtejä dominoivasta kielestä käyttäessään ei-dominoivaa kieltä siitä syystä, että ei-dominoivassa kielessä on enemmän puutteita (Genesee, Nicoladis & Paradis 1995: 614).

ongelma on se, että jossain iässä lapsi ymmärtää äidin tai isän olevan kaksikielinen, joten hän voi lopettaa toisen kielen puhumisen, jos se tuntuu lapsesta vaivalloisemmalta kuin dominoivan kielen käyttäminen.

3. KAHDEN KIELEN YHDISTYMINEN ANUN TUOTOKSISSA

Tässä luvussa tarkastelen ensiksi Anun suomen- ja latviankielisten ilmausten määrää ja laatua ja toiseksi Anun kielessä esiintyviä yhdistyneitä ilmauksia. Lisäksi havainnollistan sekä muutamia sanaston omaksumiseen liittyviä piirteitä että kahden kielen yhdistymistä deiktisissä ilmauksissa ja tahdonilmauksissa.

3.1. Anun suomen- ja latviankielisten ilmausten määrä ja laatu

Tässä alaluvussa käsittelen Anun tuottamien ilmausten määrää ja laatua. Taulukossa 2 (sivulla 22) olen laskenut ikäkuukausittain videoaineistossa esiintyvien ilmausten määrän ja sitten erikseen (1) suomenkieliset ilmaukset (SUOM), (2) latviankieliset ilmaukset ja (3) ilmaukset (YHD), joissa esiintyy molempien kielten elementtejä (sekä suomen että latvian kielen sanoja tai morfeemeja saman ilmauksen sisällä):

(1) *kukka pitätä* 'kukka piirtää' (1;11);

(2) *duvvis ciet, tul neledz* (*durvis ciet, tur neredz*) 'ovi kiinni, siellä ei näe' (2;6);

(3) *minā met kosā* 'minä heitän koriin' (2;4).

Kielikonteksti määräytyy lapsen keskustelukumppanin mukaan. Jos keskustelukumppanina on lapsen isä, keskustelun kielikonteksti on suomenkielinen. Jos sen sijaan lapsi on vuorovaikutuksessa äidin kanssa, kielikontekstin oletetaan olevan latviankielinen. Iässä 2;00 suomenkielisten ilmauksien osuus latviankielisessä kontekstissa on 68 % kaikista ilmauksista, mikä tarkoittaa sitä, että Anu käyttää äidin kanssa mieluummin suomen kieltä, vaikka äiti puhuu hänelle johdonmukaisesti latviaa. Myös yhteisessä kielikontekstissa, jossa sekä lapsen (iässä 1;11) äiti että isä ovat paikalla, suomenkielisten ilmausten määrä on 88 %. On kuitenkin huomattava, että yhteisessä kielikontekstissa lapsen on vaikeaa käyttää latvian kieltä, koska Anun vanhemmat puhuvat keskenään suomea ja siinä tilanteessa lapsen on kenties luontevinta valita suomen kieli.

Taulukosta 2 (sivulla 22) voi nähdä, että iässä 1;9–2;2 Anu käyttää hyvin paljon suomen kieltä kielikontekstista riippumatta. Vaikka lapsi ymmärtää äidin puhumaa kieltä, hän vastaa äidille suomeksi, joten esimerkiksi latvialaisessa kielikontekstissa (äidin kanssa) iässä 1;10

Anun suomenkielisten ilmausten osuus on 75 %. Iästä 2;1 ei ole videotointiaineistoa, päiväkirjamerkintöjen perusteella kuitenkin näkyy, että myös siinä iässä Anu käyttää hyvin vähän latvian kieltä äidin kanssa. Oletan, että tämä johtuneee suomen kielen dominanssista ja latvian kielen syötöksen vähäisyydestä.

TAULUKKO 2. Anun tuottamat suomen- ja latviankieliset ilmaukset ja kahden kielen aineksia sisältävät ilmaukset ikäkuukausittain videotointiaineiston perusteella (sulkeissa prosenttiluvut).

Ikä	Ilmaukset yhteensä	SUOM ilmaukset (%)	LV ilmaukset (%)	YHD ilmaukset (%)	Kieli-konteksti	Videointi min
1;9	47	32 (68 %)	10 (21 %)	5 (11 %)	YHT	29 min
1;10	69	52 (75 %)	7 (10 %)	10 (15 %)	LV	19 min
1;11	72	63 (88 %)	1 (1 %)	8 (11 %)	YHT	29 min
2;00	116	79 (68 %)	20 (17 %)	17 (15 %)	LV	47 min
2;2	129	116 (90 %)	3 (2 %)	10 (8 %)	SUOM	33 min
2;4	60	32 (53 %)	10 (17 %)	18 (30 %)	SUOM	15 min
2;4	59	6 (10 %)	37 (62 %)	16 (28 %)	LV	19 min
2;5	130	127 (98 %)	0 (0 %)	3 (2 %)	SUOM	37 min
2;6	77	6 (8 %)	65 (84 %)	6 (8 %)	LV	34 min
2;7	88	82 (93 %)	0 (0 %)	6 (7 %)	SUOM	29 min

Koko perheen kuukauden pituinen loma Latviassa tuo Anun latvian kielen kehitykseen muutoksen. Edellä olevasta taulukosta 2 ilmenee, että iässä 2;4 Anu alkaa käyttää enemmän latvian kieltä äidin kanssa (yli puolet Anun ilmauksista on latviankielisiä), ja samanlainen suuntaus jatkuu vielä iässä 2;6.

Anun latvian kielen kehitys kasvaa pyrhähdysmäisesti hänen huomatessaan, että ympäristön muutkin ihmiset puhuvat latviaa. Ymmärtäessään keskustelukumppaninsa puhuvan vain toista kieltä Anu pyrkii käyttämään latviakielisen isoäitinsä kanssa enemmän latvian kieltä. Esimerkiksi Anu seisoo isoäitinsä vieressä ja huolestuneena yhtäjaksoisesti selittää *omei sāp kāja, ome sēd, omei kaķis, labi būs* 'mummin jalkaan sattuu, mummi istu, mummin kissa, hyvä tulee' (2;3). Tästä voidaan päätellä, että yhden ensikielen kehitys saattaa olla välillä hitaampaa, mutta se voi aktivoitua syötöksen lisääntyessä tai jonkin emotionaalisesti positiivisen kokemuksen myötä.

Mielestäni matka toiseen kotimaahan mahdollisesti vaikuttaa suomen ja latvian kielen yhdistyneiden ilmausten kasvuun suomenkielisessä kontekstissa. Edellä olevan taulukon 2 mukaan iässä 2;4 yhdistyneiden ilmausten määrä kasvaa 30 %:ksi ja vaikuttaa juuri suomenkieliseen kontekstiin. Kuitenkin samassa iässä myös latvialaisessa kontekstissa Anun tuottamien yhdistyneiden lausumien määrä on varsin iso – 28 % kaikista ilmauksista. Hassisen (2002: 93) mukaan koodien yhdistymiset hänen informanttiansa M:n ja H:n kielissä saattavat johtua syötöksen lisäksi myös sanaston kasvusta ja kaksikielisten ekvivalenttien kehittymisestä. Oletan kuitenkin, että tämä muutos on lyhytaikainen ja johtuu tässä taustana olevasta seikasta – matkasta toiseen kotimaahan. Myös Hassisen (2002: 160) mukaan matka toiseen kotimaahan vaikuttaa informanttien yhdistyneiden ilmausten kasvuun.

Taulukkoon 2 (sivulla 22) viitaten haluaisin lisätä, että iässä 2;5–2;6 Anu käyttää lähes johdonmukaisesti suomen kieltä suomenkielisen isän ja latviaa latviankielisen äidin kanssa. Myös yhdistyneiden ilmausten osuus jää siinä iässä pieneksi. Toisin sanoen Anu pystyy pitämään suomen ja latvian kielet erillään puhekumppanin mukaan. Kuitenkin on hankalaa arvioida, onko tämä suunta pysyvä vai yhdistyvätkö kielet vielä myöhemmässäkin iässä ja kuinka suuressa määrin.

Anu puhuu johdonmukaisesti suomen kieltä isänsä kanssa. Tämä näkyy taulukossa 2 (sivulla 22) suomeksi lausuttujen ilmausten suuresta osuudesta. Iässä 2;2 suomenkielisten ilmausten osuus on 90 % ja iässä 2;5 se on 98 %. Iässä 2;4 suomenkielisten ilmausten osuus laskee 53 %:iin, joka mielestäni selittyy sillä, että Anu on ennen sitä käynyt Latviassa, mikä on aktivoinut hänen latvian kieltään.

Tämän luvun kahdenkielisten ilmausten määrän ja laadun vertailussa voidaan nähdä, että Anun kaksi kieltä kehittyvät dynaamisesti vuorovaikutuksessa vanhempiensa ja muiden ihmisten kanssa. Kahden kielten yhdistyminen on välttämätöntä siinä iässä, kun lapsen ilmaukset ovat vielä yhden tai kahden sanan pituisia. Myöhemmässä iässä lapsi oppii käyttämään vuorovaikutustilanteeseen sopivaa kieltä ja erottamaan puhumansa kielet keskustelukumppaninsa perusteella, vaikka nähtävästi koodien yhdistyminen on kaksikielisyyden luontainen piirre myös lapsen kasvaessa.

3.2. Leksikaalinen yhdistyminen

Hassinen (2002: 66–67) on jakanut koodien yhdistymiset kahteen pääryhmään: lausumansisäiset yhdistymiset (leksikaalinen, semanttinen ja syntaktinen) ja sanansisäiset yhdistymiset (foneettinen ja morfologinen). Tarkoitukseni on käsitellä erikseen Anun kielestä juuri leksikaalisia ja morfologisia yhdistymisiä ja verrata Anun kielten yhdistymisiä Hassisen (2002) esittämiin tutkimustuloksiin.

3.2.1. Leksikaalisen yhdistymisen piirteitä

Aloittaessani aineiston keräämistä Anu on ikävaiheessa 1;9, jolloin kielen kehitys on vasta aluillaan. Alle kaksivuotiaan lapsen koodien yhdistyminen on satunnaista ja todennäköisesti johtuu kaksikielisten ekvivalenttien puuttumisesta. Ikävaiheessa 1;9–1;11 Anun yhdistyneissä ilmauksissa latviankieliset substantiivit pyrkivät yhdistymään suomenkielisiin sanoihin.

Mielestäni Anu omaksuu kieltä analyyttiseen tapaan, jolloin suomen ja latvian kielten omaksumisen alkuvaiheissa hän käyttää puheessaan yksittäisiä sanoja. Hassinen (2002: 140) on todennut, että hänen informanttiansa M:n ja H:n kielissä 80 % on leksikaalista yhdistymistä. Myös Anun kielessä suurin osa yhdistyneistä ilmauksista on juuri leksikaalisia. Näyttää siltä, että Anun käyttämiä sekä suomen että latvian kielen sanoja yhdistyy samaan ilmaukseen kontekstista riippumatta ainakin lapsen kielen seurannan alkuvaiheissa. Oletan sen johtuvan siitä, että iässä 1;9–2;2 lapsen sanasto ei ole vielä tarpeeksi laaja, joten Anu käyttää kaikkia hallussaan olevia sanoja huolimatta puhekumppaninsa kielestä. Seuraavaksi annan muutamia esimerkkejä leksikaalisista yhdistymisistä Anun puheessa.

(4) <i>uumi cimdi</i>	(<i>cimdi</i>) 'kuuma hanskat'	(1;9) YHT
(5) <i>cimdi pois</i>	(<i>cimdi</i>) 'hanskat pois'	
(6) <i>punene halaa</i>	(<i>halāts</i>) 'punainen kylpytakki'	(1;10) LV
(7) <i>mamma puuli</i>	'äidin pyörä'	
(8) <i>piittää tante</i>	'piirtää tati'	(1;11) YHT
(9) <i>iso onka</i>	'iso setä'	
(10) <i>pele ittuu</i>	'hiiri istuu'	
(11) <i>kāja piiloo</i>	'jalka piiloon'	

- (12) *tässä kauss* 'tässä kauha' (2;00) LV
 (13) *tää minu gaššo* (*garšo*) 'tämä maistuu minulle'
 (14) *auta suni* (*suns*) 'auttaa koiraa'
 (15) *mulla jauna bikse* (*jaunas bikses*) 'minulla uudet housut'

Edellä mainituista ilmauksista voidaan nähdä, että Anun kielenkäytössä yhdistyvä elementti on yleensä substantiivi ja harvemmin verbi. Hassisen (2002: 140) mukaan myös hänen informanttinsa (iältään 1;10–1;11) kielissä yhdistyvät toisesta kielestä puuttuvat substantiivit ja verbit. Hassisen (2002) mukaan koodien yhdistymistä alkaa esiintyä runsaammin M:n ja H:n kielessä ikävuoden 2;00 jälkeen, mikä osittain selittyy suomenkielisen päivähoiton aloittamisella. Ennen ikää 2;00 M:n ja H:n vironkielinen syötös on ollut varsin suuri. (Hassinen 2002:140.) Kuten mainitsin, Anu on aloittanut kokopäiväisen päivähoiton iässä 1;5, mikä on saattanut vaikuttaa leksikaalisten yhdistymisten määrään Anunkin kielessä.

Anun suosituin leikki on ruoanlaittaminen. Anu käyttämä ilmaus *uumi cimti* (1;9) liittyy leikkitilanteeseen, jossa Anu halusi sanoa uunista ruokaa ottaessaan, että uuni on kuuma ja pitää laittaa patalappu käteen. Anu ei tiedä sanaa *patalappu* suomeksi, joten hän käyttää siitä sopivaa monikkomuotoista latviankielistä sanaa *cimti* (*cimdi*) 'hanskat', koska hänen patalappunsa on hansikkaan muotoinen. On vaikeaa päätellä, johtuuko ilmauksen *uumi cimti* muodon valinta ääntämyksellisistä vai morfologisista syistä. Myös monet muut ilmaukset liittyvät ruoanlaittamiseen, kuten yllä mainitut *tässä kauss* 'tässä kauha' ja *tää minu gaššo* (*garšo*) 'tämä maistuu minulle'. Kaksivuotiaana Anu toistaa paljon aikuisten sanoja, joten välillä voi olla hankala tietää, missä ikävaiheessa lapsi on omaksunut tietyn sanan vai onko kyseessä pelkkä toisto. Esimerkiksi sana *kauss* 'kauha' saattaa olla fonologisesti varsin vaikea.

Iässä 1;11 Anu alkaa kiinnittää huomiota muihin ihmisiin kadulla, bussissa tai televisiossa, joten äiti on opettanut Anun käyttämään kaikista naisista latviankielistä sanaa *tante* 'täti' ja miehistä puhekielen sanaa *onka* (po. *onkulis*) 'setä'. Siinä iässä Anu ei ole vielä omaksunut näiden sanojen suomenkielistä vastinetta. Esimerkiksi kommentoidessaan televisiosta näkyvää hiihtokilpailua Anu käyttää sanaa *tante* 'täti' ja *onka* 'setä' sellaisissa yhdistyneissä ilmauksissa kuin *tante aatuu* 'täti kaatui' ja *toine onka ēpo* (*slēpo*) 'toinen setä hiihtää' (1;11).

Edellisen perusteella voidaan olettaa, että hyvin varhaisessa kielenkehitysvaiheessa (alle kahden vuoden iässä) koodien yhdistyminen johtuu enimmäkseen kaksikielisten ekvivalenttien puutteesta tai syötöksen vähäisyydestä. Koodien yhdistyminen voi johtua myös siitä, että lapsi alkaa olla tietoinen äidin ja isän puhumista kielistä ja että lapsi käyttää usein tarvitsemiaan sanoja niiden omaksumisjärjestyksessä.

Mielenkiintoista on huomata sitä, että kahden ikävuoden jälkeen Anun kielessä koodien yhdistymisen laatu ja määrä muuttuvat hänen kielenkehityksensä edistyessä. Samalla leksikaalisten yhdistymisten rinnalle ilmestyy myös morfologista ja syntaktista koodien yhdistymistä (morfologisesta yhdistymisestä ks. luku 3.3.). Myös Hassinen (2002: 140) on todennut, että koodien yhdistymistä alkaa esiintyä M:n ja H:n kielissä runsaammin ikävuoden 2;00 jälkeen. Hassinen (2002: 159) toteaa, että myöhemmin (iästä 2;6 lähtien) hänen informanttinsa kielissä leksikaalisten yhdistymisten tilalle ilmestyy enemmän kahden kielen morfosyntaktista yhdistymistä.

Täysin yksiselitteisesti ei voida vastata kysymykseen, miksi juuri edellä esitetyt kielen ainekset yhdistyvät Anun kielessä. Koodien yhdistyminen voi riippua esimerkiksi lasten yksilöllisistä eroista. Hassinen (2002: 141) on todennut, että M:n kielet yhdistyvät melkein kaksi kertaa enemmän H:hon verrattuna ja että leksikaalista yhdistymistä on eniten ikävaiheessa 2;1–2;5. Toisaalta voidaan todeta myös se, että lapsi kiinnittää huomiota tiettyihin laajassa käytössä oleviin kahden kielen kielellisiin yksiköihin ja kokeilee sovittaa niitä yhteen yhdistämällä kahden kielen aineksia. Hassinen (2002: 141) toteaa vielä, että siinä iässä hänen informanttinsa kielissä yhdistyminen kohdistuu vironkieliseen kontekstiin.

3.2.2. Koodien yhdistyminen deiktisissä ilmauksissa

Deiktisillä aineksilla ilmaistaan kieliopillisia ja leksikaalisia elementtejä, jotka liittävät ilmauksen kontekstiin (ISK § 1405). *Ison suomen kieliopin* (ISK § 1427) mukaan deiksiksellä tarkoitetaan ”viittauskeinoja, jotka ovat verrattavissa sellaisiin eleisiin kuin sormella tai päällä osoittamiseen ja katseen kohdistamiseen”. Deiktisessä merkityksessä voidaan käyttää temporaalisia ja lokatiivisia proadverbeja *silloin, täällä, tässä, siellä, siinä, tuolla, tuossa* ja pro-sanoja *tämä, tuo, se* (ISK § 1423 ja § 1424). Vihman (1985: 304–305) käyttää termiä *funktiosanat* (*function words*), joihin voi sisältyä muitakin adverbeja (esim. englannin kielessä

off 'pois', *up* 'ylös') ja pronomineja (esim. englannin *me* 'minä', *mine* 'minun'). Kielen omaksumisen alkuvaiheessa lapset käyttävät viittaussuhteita ilmaisevia elementtejä predikaatin funktiossa. Suomen kielessä deiktisessä funktiossa käytetyt demonstratiivipronominit ja lokaalisuutta ilmaisevat adverbit esiintyvät runsaasti niiden taajakäyttöisyydestä johtuen (Hassinen 2002: 87). Samasta syystä suomen kielen deiktiset ainekset yhdistyvät latviankielisiin yksiköihin Anunkin kielessä.

Hassisen (2002: 149) mukaan deiktisten ilmausten runsasta käyttöä voidaan nimittää viittauskaudeksi, ja M:n kielessä tämä kausi osuu ikävaiheeseen 2;1–2;3. Hassisen (2002: 149) mukaan eniten koodien yhdistymistä aiheuttavat deiktiset paikan adverbit ja demonstratiivipronominit. Myös Anu käyttää varsin runsaasti deiktisessä funktiossa olevia adverbeja, esimerkiksi *tässä*, *tuossa*, *tänne*, *tuolla*, *täällä*, *tuonne*. Deiktisillä aineksilla lapsi mahdollisesti yrittää paikantaa kielestään vielä puuttuvia kieliopillisia ja sanastollisia elementtejä. Myös yksi- ja kaksisanavaiheen asettamat rajoitteet voivat vaikuttaa deiktisten ilmausten määrän kasvuun. Seuraavaksi annan muutamia videoaineistosta poimittuja esimerkkejä koodien yhdistymisestä deiktisissä ilmauksissa.

- | | |
|---|--|
| (16) <i>tossa mammai kūku</i> | (<i>kūka</i>) 'tuossa äidille kakku' (1;11) |
| (17) <i>tässä kauss</i> | 'kauha' (2;00) |
| (18) <i>tonne suni</i> | (<i>suns</i>) 'tuonne koira' (2;00) |
| (19) <i>täällä bumbiņa</i> | 'pallukat' (2;4) |
| (20) <i>tämä kūsi</i> | (<i>krūzīte</i>) 'kuppi' (2;4) |
| (21) ? <i>siinä on ācis šūpolem kattomaa</i> | (<i>lācis šūpolēs</i>) 'siinä on karhu keinussa katsomaan' (2;4) |
| (22) <i>tul dakša kuuluu</i> | (<i>tur</i>) 'sinne lusikka kuuluu' (2;6) |

Esimerkeissä 16–21 suomenkielinen deiktinen aines yhdistyy latviankielisiin substantiiveihin. Deiktisillä ilmauksilla Anu kommentoi joko omaa toimintaansa, viittaa johonkin kädessään olevaan esineeseen tai sitten kehottaa isää tai äitiä tekemään jotain tai katsomaan haluamansa suuntaan. Esimerkissä 22 deiktinen aines *tul* (*tur*) 'siellä' on ilmaistu latviaksi, mutta se on käytöltään kuitenkin varsin harvinainen Anun latvian kielessä.

3.3. Morfologinen yhdistyminen

Leksikaalista yhdistymistä on todettu esiintyvän jossain määrin jokaisen lapsen kielessä. Sen sijaan morfologisiin ja syntaktisiin piirteisiin ei ole kohdistettu kovinkaan paljon huomiota oletettavasti siitä syystä, että alun perin kaksikielisyyden tutkimus on keskittynyt enemmän indoeurooppalaisten kieliparien tarkasteluun. Hassinen (2002) on tutkinut morfologialtaan rikkaiden suomen ja viron kielten morfologista yhdistymistä lastensa kielissä. Seuraavassa kahdessa alaluvussa esitän muutamia morfologisia piirteitä, jotka esiintyvät Anun yhdistyneissä ilmauksissa.

3.3.1. Koodien yhdistyminen substantiivimuodoissa

Hassisen (2002: 99–100) mukaan viron ja suomen kielen samankaltaisuus auttaa morfologian omaksumista ainakin kielenkehityksen alkuvaiheessa. Suomen ja viron kielen suffiksit ovat läheisiä, mistä syystä on välillä hankala päättää, kumman kielen muotoja lapsi on omaksunut (Hassinen 2002: 104). On todettava, että Anun kielessä morfologista yhdistymistä substantiivimuodoissa esiintyy varsin harvoin. Oletan tämän johtuvan suomen ja latvian kielen erilaisuudesta.

Videointi- ja päiväkirjamerkinnoista selviää, että ikään 2;6 mennessä Anun kielessä esiintyy vain yksittäisiä morfologisen yhdistymisen ilmauksia, esimerkiksi *kastea* (*kaste*) 'laatikkoa' (2;00), *metuja* (*medus*) 'hunajaa' (2;00), *lisää desulia* (*desu*) 'lisää makkaraa' (2;00), *ei desusta* (*desa*) 'ei makkarasta' ja *lellelle desua* (*desu*) 'nukelle makkaraa' (2;4). Näissä esimerkeissä suomen kielen suffiksi on yhdistynyt latvian kielen sanaan, mutta näiden esimerkkien vähäisyyden vuoksi ei ole mahdollista päätellä, mitkä suomen kielen suffiksit pyrkisivät yhdistymään useammin kuin toiset. Sana *pullis* (*bulka*) 'pulla' (1;11) saattaa toisaalta olla lipsahdus, tai toisaalta latvian kielen päätte -s, joka on mielestäni varsin produktiivinen, saattaa liittyä suomenkieliseen sanaan. Samantyyppinen morfologinen yhdistyminen löytyy päiväkirjamerkinnoista iässä 2;2: *missä on peskis* 'missä on penkki' ja *minuls mekko hieno* 'minulla hieno mekko'. Latvian kielessä substantiivien maskuliinipääte on yleensä -s tai -is, joka on ilmeisesti yhdistynyt suomen kielen sanoihin *penkki* ja *minulla*. Yhdistynyt muoto *peskis* voi olla tulosta myös sanojen fonologisesta yhdistymisestä (vertaa suomen *penkki* ja latvian *beķis*).

Anun kielestä voidaan erottaa ainakin yksi pitkään toistuva piirre, joka esiintyy päiväkirjamerkinnoissa. Tämä piirre on suomenkielisen suffiksin *-ja* analoginen käyttö. Suomen kielessä *ja*-aines liittyy jo muutoin partitiivissa oleviin sanoihin, esimerkiksi *voitaja* 'voita' (2;00), *vettäjä* 'vettä' (2;1), *peetoja* tai *petaja* 'peitto' tai 'peittää', *tässä paitaja* 'tässä paita' ja *saapaajat* 'saappaat'. Sama suffiksi *-ja* yhdistyy Anun kielessä myös latviankielisiin sanoihin, esimerkiksi *metuja* (nominatiivi *medus*) 'hunajaa' (2;00) ja *sekaja* (*sega*) 'peitto' (2;00). Myös Riionheimo (2002: 107) on kiinnittänyt huomiota partitiivin monikkomuodon agglutinaatiotapauksiin hänen informanttinsa Alinan kielessä. Päiväkirjamerkintöjen mukaan Anu käyttää tätä muotoa varsin produktiivisesti ikävaiheessa 2;00–2;2. On mielenkiintoista, että sanojen taivutusmuodot voivat ylittyä kielestä toiseen analogian ja yliyleistämisen kautta.

3.3.2. Koodien yhdistyminen verbimuodoissa

Kuten mainitsin, Anun ilmaukset pitenevät, ja hän alkaa käyttää kieltä luovemmin kahden ikävuoden jälkeen. Hänen kielessään edelleen esiintyy ulkoa vanhemmilta omaksuttuja ilmauksia, mutta samaan aikaan suomen ja latvian kielten yhdistyminen on aikaisempaa runsaampaa ja säännöllisempää eikä enää sattumanvaraista. Siihen viittaavat merkit ovat tiettyjen kielenkäyttöpiirteiden toistuvuus verbimuotojen yhdistymisessä.

Päiväkirjassa on useampia merkintöjä siitä, että latvian kielen verbit voivat yhdistyä suomen kielen verbimuotoihin samassa ilmauksessa. Sen sijaan videoaineistossa ei ole osuvia sellaisten morfologisten muotojen käytöstä. Latvian kielessä kielto muodostetaan liittämällä verbiin kieltoa ilmaiseva prefiksi *ne-*, esimerkiksi *neguļ*, *negaršo*, *nesanāca*. Latvian kielto muotoa muodostava prefiksi *ne-* on kuitenkin hyvin harvinainen Anun kielessä. Mieluummin Anu suosii suomen kieltoverbin *ei* käyttöä. Seuraavissa esimerkeissä suomen kielen kieltoverbi yhdistyy latviankieliseen verbimuotoon.

- | | |
|--------------------------|------------------------------------|
| (23) <i>ei guļ vielä</i> | 'ei vielä nuku' (2;1) |
| (24) <i>en mā gaššo</i> | (<i>garšo</i>) 'ei maistu' (2;2) |
| (25) <i>ei sanāca</i> | 'ei onnistunut' (2;3) |

Verbin taivutuksen yhteydessä huomio kiinnittyy kirjakielisen *minä*-sanana käyttöön. Tätä pronominia Anu alkaa käyttää kaksivuotiaana, ja hän yhdistää sen latviankieliseen verbiin, kuten seuraavista esimerkeistä on nähtävissä.

- | | |
|---------------------------------|--|
| (30) <i>minā taisa kakuu</i> | 'minä teen kakkua' (2;1) |
| (31) <i>minā sunīts gauza</i> | (<i>grauza</i>) 'minä koira pureskeli' (2;3) |
| (32) <i>minā palīdzēt tētim</i> | 'minä autan isää' (2;3) |
| (33) <i>mā idos paēst</i> | (<i>iedos</i>) 'minä annan syödä' (2;3) |

Esimerkissä 31 Anu vastaa äidin latviaksi esittämään kysymykseen *kas sagrauza zīmuli* 'kuka on purrut kynää'. Anu yrittää selittää, että hän pureskeli kynää samalla tavalla kuin koira.

Mielenkiintoista on se, että edellisissä esimerkeissä 30–33 ei esiinny kielten rajoja ylittävää kongruenssia, kuten ehkä olisi odotettavissa, vaan Anu käyttää suomen *minä*-pronominia yhdessä latviankielisen verbin kanssa 3. persoonassa (esimerkeissä 30 ja 31 *taisa*, *grauza*) tai infinitiivimuodossa (esimerkissä 32 *palīdzēt*). Kuten mainitsin, latvian kielessä verbinpäätte *-u* viittaa yhteen tekijään (Paegle 2003: 15), joten latvian kielessä verbien pitäisi olla muodossa *taisu*, *grauzu*, *palīdzu*. Anun kielessä 3. persoonan käyttö voi johtua useista syistä. Ensiksi syynä voi olla se, että siinä iässä Anu ei ole vielä omaksunut verbien 1. persoonan muotoa latvian kielellä ja että suomenkielisen pronominin *minä* rinnalla ei ole käytössä latviankielistä ekvivalenttia *es* 'minä'. Toiseksi äidin on tapana puhutella Anua yksikön 3. persoonalla, mistä voi osittain selittyä Anun itseensä viittaaminen 3. persoonan muodolla.

Myös päiväkirjamerkintöjen perusteella voidaan huomata, että suomen ja latvian kielet yhdistyvät tietyissä ilmauksissa. Anun kielessä toistuu passiivimuotoinen *mennään*-tyyppinen ilmaus, joka yhdistyy latviankieliseen verbiin ja substantiiviin.

- | | |
|--|---------------------------|
| (34) <i>mennään gulēt</i> | 'mennään nukkumaan' (2;1) |
| (35) <i>mennään veikalu</i> (po. uz <i>veikalu</i>) | 'mennään kauppaan' (2;1) |
| (36) <i>mennään pacciņā</i> (po. uz <i>parciņu</i>) | 'mennään puistoon' (2;3) |

Tiivistäen voidaan todeta, että Anun kielenkäytössä kahden kielen morfologinen yhdistyminen ei ole kovin produktiivinen substantiivimuodoissa. Sen sijaan verbimuodoissa morfologista yhdistymistä esiintyy runsaasti toistuvina ja laajakäyttöisinä piirteinä.

3.4. Kielelliset keinot Anun tahdonilmauksissa

Käsky- tai pyyntömuotoisina voidaan pitää sellaisia Anun tahdonilmauksia, kuten *äiti peito* 'äiti peito' (2;00) ja *äiti piinu* 'äiti maitoa' (2;00). Anu ilmaisee pyyntöä eri tavoilla: 1) nimeämällä haluamansa asian: *äiti cepumu* 'äiti keksi' (2;1), 2) *haluta*-verbillä: *ma haluun kanelia, ei haluu tätä sukka, gibu desu (gribu desu)* 'haluun makkaraa', 3) imperatiivin muodossa: *anna lisää maižīti* 'anna lisää leipää' (2;3), *anna panko* 'anna pannukakku' ja *äiti heitā*, 4) infinitiivimuodossa: *äiti ēst* 'äiti syömään'. Anun kielenkäytössä tämäntyyppiset ilmaukset ovat varsin tavallisia tahdon ja pyynnön funktiossa toimivia muotoja, jotka esiintyvät sekä suomen että latvian kielessä kuin myös kahden kielen yhdistyneissä ilmauksissa.

Mielenkiintoista on se, että verbi saattaa laukaista assosiatiivisen yhteyden tiettyyn ilmaukseen. Esimerkiksi lapsen mielessä verbi *ottaa* voi assosioitua idiomityypiseen ilmaukseen *otetaan selvää*. (Kauppinen 1998: 48.) Anun kielessä koodit yhdistyvät erityisesti käskymuotoisissa pyynnöissä, ja niillä onkin tärkeä rooli oman tahdon ja halun ilmaisemisessa. Imperatiivissa oleva verbi *anna* yhdessä substantiivin ja harvemmin adverbien kanssa muodostaa Anun kielessä toistuvia ilmauksia. Koodien yhdistymisessä toiston merkitys korostuu niissä lapsen toiminnoissa ja pyynnöissä, jotka ovat keskustelun selviytymisen kannalta merkityksellisiä.

(37) <i>anna kēmu</i>	(<i>krēmu</i>) 'anna voide' (2;1)
(38) <i>anna guķīti</i>	(<i>gurķītis</i>) 'anna kurkku' (2;2)
(39) <i>anna daudz</i>	'anna paljon' (2;3)
(40) <i>anna dziesmu</i>	'anna laulu' (2;3)
(41) <i>anna sega anna segu</i>	'anna peitto' (2;4)
(42) <i>anna mulle putla</i>	(<i>putra</i>) 'anna minulle puuro' (2;4)
(43) <i>mamma anna samīlot</i>	'äiti anna halata' (2;6)

Edellä olevista esimerkeistä vain ilmauksessa *mamma anna samīlot* 'äiti anna halaus' (2;6) koodien yhdistyminen on idiomityypistä ja semanttista. Samanlainen idiomi *anna pauttia* 'anna vauhtia' (2;2) aiheuttaa Anulle ongelmia, koska ilmaukselle ei löydy suoraa latviankielistä käännösvastinetta. Sen takia lapsi käyttää äidin kanssa suomenkielistä

vastinetta. Latviankielinen verbi *iešūpot* 'antaa vauhtia' on lapselle vieras, vaikka refleksiivinen verbi *šūpoties* 'keinua' on tuttu.

Verbin *haluta* avulla Anu ilmaisee omia tarpeitaan, haluaan ja tahtoaan. Siksi verbi *haluta* on produktiivisessa käytössä Anun kielessä, ja useissa päiväkirjamerkinnöissä suomenkielinen verbi *haluta* yhdistyy latviankieliseen substantiiviin. Tällöin objektina oleva sana on akkusatiivimuodossa, esimerkiksi *haluun cepumu* 'haluan keksiä' (2;1) ja *haluun pumpili (bumbieris)* 'päärynä' (2;2). Seuraavassa esimerkissä äiti *haluun vettä ūteni (ūdēns)* 'vettä' (iässä 2;1) Anu ilmaisee äidille suunnattua puhettaan suomeksi, jota seuraa heti perään latviankielinen sana *ūteni (ūdēns)* 'vettä' akkusatiivimuodossa.

Sen sijaan seuraavista esillä olevista esimerkeistä 26–29 voidaan huomata, että kahden kielen koodit alkavat yhdistyä jo pitemmissäkin ilmauksissa. Anun suomen ja latvian kielet yhdistyvät sellaisissa ilmauksissa, joissa suomen kielen verbiä *haluta* seuraa infinitiivilauseke latvian kielellä.

- | | |
|---------------------------------|--|
| (26) <i>haluun kuppēs mēlīt</i> | (<i>kurpes mērīt</i>) 'haluan sovittaa kengät' (2;1) |
| (27) <i>haluun paēst leepā</i> | 'haluan syödä leipää' (2;1) |
| (28) <i>haluun emt</i> | (<i>ņemt</i>) 'haluan ottaa' (2,3) |
| (29) <i>mā haluun te sēdēt</i> | 'minä haluan täällä istua' (2;4) |

Kauppisen (1998) mukaan imperatiivi- tai indikatiivimuotoisia ilmauksia näkyy myös hänen informanttinsa Teemun kielessä kahden ikävuoden jälkeen. Konditionaalimuotoisina ne ovat ehdotustyyppisiä pyyntöjä *jos äiti lukeis*. (Kauppinen 1998:112.) Vaikka konditionaalimuotoiset pyynnön funktiossa olevat ilmaukset ovat melko harvinaisia Teemunkin kielessä (Kauppinen 1998: 113), Anun kielessä konditionaaliset muodot puuttuvat lähes kokonaan. Päiväkirjan mukaan Anu käyttää kahden vuoden ja seitsemän kuukauden iässä konditionaalimuotoista muotoa *riittäisi*. Anun ja isän piirtäessä yhteiselle paperille Anu huudahtaa *tämä vieläkin riittää hei*, ja silloin kun isä ei näytä kuulevan hänen puheenvuoroaan, Anu vahvistaa sanomansa toistamalla *riittäisi*. Konditionaalimuodon vähäisyys voi mielestäni johtua siitä, että kohteliaisuutta suomen ja latvian kielellä ilmaistaan hieman eri tavalla. Tästä voitaisiin päätellä, että konditionaalimuodon käyttö poikkeaa kaksikielisen Anun ja yksikielisen suomenkielisen lapsen kielissä. Kieliopillisten muotojen

kehittymiseen vaikuttavat myös sellaiset tekijät kuin esiintymistaajuus, läpinäkyvyys ja säännöllisyys (Laalo 2011: 16). Mielestäni Anun suomen kielessä konditionaali ei pääse kehittymään, koska sen käyttö ei ole säännöllistä ja arkikielisissä keskusteluissa lapsi käyttää suomen ja latvian kieltä rinnakkain.

3.5. Suomen ja latvian sanaston omaksumisen piirteitä

Samanaikaisesti kahta kieltä omaksuvat pienet lapset seuraavat suurin piirtein samanlaista kielen omaksumisrakennetta kuin yksikielinen lapsi. Erona on ainoastaan se, että aluksi kaksikielisen lapsen sanasto koostuu molempien kielten sanoista ja että yhtä tarkoitetta tai toimintaa kohti on yksi kielellinen merkki jommastakummasta kielestä (Baker & Prys 1998: 37). Vaikka kaksikielisen lapsen sanasto ei olisikaan yhtä iso kuin yksikielisen lapsen sanasto, kielten yhteinen sanasto saattaa kuitenkin olla isompi verrattuna yksikieliseen sanavarastoon (Baker & Prys 1998: 43). Seuraavaksi esitän muutamia tekijöitä ja ilmiöitä, jotka voivat vaikuttaa kahden eri kielen sanaston omaksumiseen ja yhdistymiseen.

Yksi näistä tekijöistä saattaa olla Clarkin (1987: 1) esittämä kontrastiperiaate (*principle of contrast*). Aluksi lapsi omaksuu yhden muodon tietyssä merkityksessä. Kontrastiperiaatteen mukaan muutos sanan muodossa merkitsee sitä, että myös sanan semanttinen merkitys muuttuu. Tätä periaatetta noudattaen kahden ja kolmen vuoden iässä yksikielinen lapsi voi torjua toisen, saman kielen synonyymisessa merkityksessä olevan sanan, ja kaksikielinen lapsi voi puolestaan kieltäytyä sanan käännösvastineen käyttämisestä toisessa kielessä (Clark 1987: 13). Tämä voi ainakin osittain selittää samantyyppisen ilmiön esiintymisen myös Anun kielenkäytössä. Seuraavassa esimerkissä Anu kieltäytyy toistamasta sanan *mocis*, koska haluaa äidin käyttävän sanaa *mopo*.

- | | | |
|-----------------------------------|-------------------|-------|
| (44) Anu: <i>mammi, saki mopo</i> | 'äiti, sano mopo' | (2;6) |
| äiti: <i>mocis</i> | 'mopo' | |
| Anu: <i>nē, mopo</i> | 'ei, mopo' | |

Myös Seiston (2004: 80) pro gradu -tutkielmassa on samankaltainen esimerkki hänen informanttinsa Nikolain kielestä.

(45) Nikolai: *puu-*

äiti: *onko se puukko?*

Nikolai: *ei se on kniv*

Puheenvuorossaan Nikolai ei pysty löytämään oikeaa sanaa ilmaukselleen. Hänen äitinsä yrittää auttaa häntä tarjoamalla suomenkielisen vastineen *puukko*. Sen sijaan Nikolai esittää kuitenkin tanskankielistä sanaa *kniv*. Seiston (2004: 80) mukaan kyse on siitä, että suomenkielinen sana *puukko* ei vastaa tanskankielisen sanan *kniv* semanttista merkitystä. Toisin sanoen sanojen semanttiset merkitykset voivat erota toisistaan kielestä riippuen. Semanttisesti samanmerkityksisen käännösvastineen torjumiseen voi liittyä myös jokin emotionaalinen tekijä tai sanan käyttöön liittyvä kokemus. Jos lapsi on tottunut käyttämään ja kuulemaan sanan vain yhdessä kielessä, sama sana toisella kielellä voi tuntua vieraalta ja lapsi voi oudoksua sanaa hylkäämällä sen. Toisaalta kahden kielen sanastojen omaksumiseen vaikuttava piirre saattaa olla myös se, että tiettyjen ilmiöiden tai asiatiilojen kuvaamiseen ei löydy kaksikielistä ekvivalenttia toisesta äidinkielestä (ks. myös Hassinen 2002: 70–71). Toisaalta lapsen hetkellinen mielentila (mm. vihaisuus ja väsymys) voi myös vaikuttaa koodien yhdistymisen määrän kasvuun.

Hassisen (2002: 143) mukaan syy jommankumman kielen tiettyjen sanojen suosimiseen voi johtua myös kieliopillisten (fonologisten tai morfologisten) tekijöiden vaikutuksesta. Esimerkiksi Anu suosii tiettyjä toisen kielen sanoja ja käyttää niitä kielikontekstista riippumatta. Muun muassa sanaparien *isi – tēte* ja *äiti – mamma* käyttö vaihtelee ikäkuukausittain. Latviakielisen sanan *tēte* 'isi' Anu on omaksunut varhaisessa iässä äidiltä; kuitenkin myöhemmin hän on omaksunut myös sanan *isi* käytön sekä isältä että muulta ympäristöltä. Seuraavissa kaksikielisissä ekvivalenttipareissa on lihavoituna se sana, jota Anu suosii:

(46) ***desu*** – *makkara tai nakki*

(47) ***lelle*** – *nukke*

(48) ***cimti*** – *hanskat*

(49) ***pele*** – *hiiri*

(50) ***lūdzu*** – *ole hyvä*

(51) ***hepo tai hevonen*** – *zīrgs*

(52) ***piirtää*** – *zīmēt*

(53) ***missä*** – *kur*

(54) ***kiitos*** – *paldies*

(55) ***ukki*** – *vecaistēvs tai opis*.

Esimerkiksi latviankielistä sanaa *lelle* 'nukke' on käytetty erisnimen tavoin. Anu on vain harvoin maininnut sanaa *nukke* omassa puheessaan. Sana *lelle* on tavallaan kaikkien nukkien nimityksenä koko perheessä, ja jopa suomenkieliset isovanhemmat olivat omaksuneet sanan *lelle*. Jossain tilanteissa vanhempi saattaa haluta välttää turhaa hämmennystä ja käyttää tietynkielistä sanaa selvyuden vuoksi. Esimerkiksi Anun perheessä sanoja *mummi*, *ukki* ja *ome* 'mummi' käytetään myös erisnimien tavoin, koska lapsella on yksi suomenkielinen mummi ja yksi latviankielinen mummi eli *ome*. Jos äiti puhuisi Anun suomenkielisestä ukista latviankielisin sanoin *vecaistēvs* 'ukki', Anu ei liittäisi sitä suomenkieliseen ukkiinsa.

Iässä 1;9–2;6 Anu ei osaa vielä erotella värejä, vaikka hän tietää sanan *vāri* (latviaksi *krāsa*) merkityksen latvian ja suomen kielellä. Jos häneltä esimerkiksi kysytään, minkä värinen kylpytakki on, hän vastaa aina yksiselitteisesti joko latviaksi *zilā kāšā* (*zilā krāsā*) 'sinisessä värissä' tai sitten suomeksi *punene* 'punainen'.

Suomen ja viron kielen samanaikainen omaksuminen eroaa suomen ja latvian kielen samanaikaisesta omaksumisesta. Hassisen (2002) mukaan suomen ja viron kielen lähisukulaisuus voi joskus aiheuttaa vaikeuksia päättää, kumpaan (suomen tai viron) kielikontekstiin ilmaus kuuluu. Hänen mielestään vaikeuksia voivat aiheuttaa esimerkiksi onomatopoeettiset sanat ja ne muodot, jotka esiintyvät sekä suomen että viron kielessä (esimerkiksi kieltomuoto *ei ole* on sama viron ja suomen kielessä). (Hassinen 2002: 137.) Tässä suhteessa latvian ja suomen kielen omaksuminen ja koodien yhdistyminen eroavat suomen ja viron kielipariin verrattuna. Joitakin yhteisiä sanoja löytyy myös latvian ja suomen kielessä (*mamma*, *auto*, *laiva*, *māja*). Kuitenkin niiden sanojen semanttinen merkitys eroaa hieman molemmissa kielissä. Esimerkiksi latvian kielessä sana *laiva* tarkoittaa venettä.

Edellä esitetyt esimerkit osoittavat, että sanojen omaksumisjärjestys ja tiettyjen sanojen suosiminen voi vaikuttaa kahden kielen sanastojen omaksumiseen. Lapsen kahden kielen kehittyessä koodien yhdistyminen ei välttämättä ole merkki kaksikielisten ekvivalenttien puuttumisesta Anun kielessä, vaan pikemminkin siitä, että sanojen semanttisiin piirteisiin liittyy lapsen omia kokemuksia.

4. KOODINVAIHTO VUOROVAIKUTUKSESSA

Tässä luvussa käsittelen ensiksi metalingvistisen tietoisuuden esiintymistä Anun kielessä. Toiseksi keskityn niihin vuorovaikutustilanteisiin, joissa koodien yhdistyminen Anun kielessä johtuu keskusteluosapuolten strategisista valinnoista. Koodinvaihtoa pienten (alle 3-vuotiaiden) lasten kielessä ei ole tutkittu kovin paljon. Kuitenkin Cantonen (2007: 17) mukaan kaksikielisten lasten koodien yhdistyminen olisi verrattavissa aikuisten koodinvaihtoon.

4.1. Metalingvistisen tietoisuuden merkitys koodinvaihdossa

Kaksikielisyyttä edistävänä tekijänä voidaan pitää paitsi kaksikielisten ekvivalenttien ilmaantumista, myös metalingvistisen tietouden kehittymistä Anun kielissä. Niiden tekijöiden ilmaantuminen voi olla merkki siitä, että lapsi pystyy erottamaan puhumiaan kieliä toisistaan pienestä pitäen. Päiväkirjassa on muutamia merkintöjä siitä, että Anu käyttää sanan suomen- ja latviankielistä vastinetta samassa ilmauksessa. Esimerkiksi katsoessaan kuvakortteja Anu nimeää niissä kuvattuja asioita toistaen sanaa peräkkäin sekä suomen että latvian kielellä: *omene ābuls (ābols)* 'omena' ja *bumba palla* 'pallo' (1;11).

Kiinnostava yksityiskohta kielten eriytymisessä on se, että Anu kääntää sanomansa, mikäli ei tule ymmärretyksi yhdellä kielellä. Tällainen ratkaisu kertoo metalingvistisen tietoisuuden kehittymisestä. Esimerkiksi Anu sanoo isälle *mennään ulos pyölällä* (2;5), sitten kääntyy äitiin ja toistaa saman asian latviaksi *mennään ālā iesim ālā (iesim ārā)* 'mennään ulos'. Ruokailupöydässä Anu saattaa ensin sanoa *mā haluun pienu* 'minä haluan maitoa', ja jos kumpikaan vanhemmista ei reagoi Anun pyyntöön, hän kääntää sen kokonaan toiselle kielelle *mamma gibu pienu (gribu pienu)* 'äiti haluan maitoa'.

Metalingvististä tietoisuutta voidaan käyttää kenties myös mieleen palauttamisen keinona. Seuraavassa videoaineiston esimerkissä Anun isä haluaa saada tietää sanan *aurinko* latviankielisen vastineen:

(56) Isä: *Mikäs perhonen on latviaksi* (2;7)

Anu: *en mä tiedä*

Isä: *Mitäs aurinko on latviaksi*

Anu: ***paistoja***

Isä: *joo se paistaa mutta mitä se on latviaksi*

Anu: *en mä tiedä.*

Vaikka sillä hetkellä lapsi ei pysty tuomaan mieleen oikeaa latviankielistä sanaa, kuitenkin esimerkissä 56 metalingvistinen tietoisuus ilmenee mielestäni kuitenkin siinä, että puheenvuorossaan Anu käyttää sanaan *aurinko* liittyvää entiteettiä *paistoja* 'paistaa'. Bialystokin (2001: 124) mukaan metalingvistinen tietoisuus, joka on abstraktista tietoa kielestä ja eroaa lingvistisestä ja kieliopillisesta tiedosta, voi ilmetä kokemusten kautta omassa kontekstissaan. Toinen esimerkki siitä, että lapsi on tietoinen kahden lingvistisen systeemin olemassaolosta, olisi sellaisten metalingvististen ilmausten syntyminen kuin esimerkiksi *minä puhun suomea ja italiaa* (ks. myös Paradis 2007: 23). Aineiston keruun aikana Anu ei ole vielä ilmaissut metalingvistisiä kommentteja hänen puhumistaan kielistä, paitsi iässä 2;7 Anu mainitsee siitä, että hänen kaverinsa matkustaa Latviaan.

4.2. Koodinvaihdon varhainen ilmeneminen Anun kielenkäytössä

Samalla tavalla kuin aikuisilla, myös lapsilla on kyky vaihtaa kieltä yhden keskustelun aikana. Lapset käyttävät koodinvaihtoa noudattaen kahden kielen asettamia sociolingvistisiä ja pragmaattisia normeja (Cantone 2007: 112). Vaikka koodinvaihdosta ei yleensä puhuta pienten lasten kielten omaksumisprosessissa, on silti selvää, että lapset oppivat vaihtamaan koodia hyvin varhain. Lapset ovat pienestä pitäen tietoisia koodien yhdistymisestä ja osaavat valita kielen keskustelukumppanin mukaan, ja tätä ilmiötä voidaan pitää koodinvaihdon varhaisena vaiheena (Köppe 1996: 951). Mielestäni myös Anun kahden kielellisen koodin yhdistymistä voidaan jossain tapauksissa pitää koodinvaihdon varhaisena ilmentymänä.

Koodinvaihto lapsenkielessä voi ilmetä tavoitteellisenä keinona selviytyä keskustelussa esiintyvistä haasteista. Lapsi voi esimerkiksi vaihtaa kieltä saadakseen huomiota (Gootz 1989: 41–42), osoittaakseen osallistumisensa keskustelun aiheeseen tai näyttääkseen omaa asiantuntemustaan kielestä (Grosejan 2010: 53–55). Seuraavassa esimerkissä 57 sekä Anu että hänen isänsä vaihtavat koodia keskustelun aikana, ja siinä esiintyvä koodinvaihto on molemminpuolista:

- | | | |
|------|---|--------|
| (57) | Isä: <i>musta nenä</i> | (2;7) |
| | Anu: <i>se oli minulla eile? tuo on deguns</i> | ‘nenä’ |
| | Isä: <i>deguns?</i> | |
| | Anu: <i>mä piitän tämmönen</i> | |
| | Isä: <i>mikäs tämä on?</i> | |
| | Anu: <i>se on mute</i> | ‘suu’. |

Todennäköisesti isän koodinvaihto toimii lisäkannustimena lasten latviankielisten sanojen käyttöön suomenkielisessä kontekstissa, kun taas Anun koodinvaihtoa voisi tulkita leikkimieliseksi kokeiluksi. Muut koodinvaihdon mahdolliset selitykset voisivat olla seuraavanlaisia: isän mustaksi värittämä nenä voi yhdistyä Anun mielessä aiemmin tapahtuneeseen latviankieliseen kontekstiin, tai sitten Anu haluaa vain osoittaa tuntevansa latviankieliset sanat *deguns* ‘nenä’ ja *mute* ‘suu’.

Kauppinen (1998) on todennut, että toistuvilla puhejaksoilla (Kauppinen käyttää nimitystä *puhekuvio*) on merkitystä lapsen kielen omaksumisessa. Puhekuviot ovat samankaltaisena toistuva, sanaa laajempi puhekokonaisuus, joka kattaa esimerkiksi kohteliaisuusfraaseja (*mitä kuuluu?*), idiomeja (*käydä marjassa*) ja sanontoja (*puhu pukille*). Myös ulkoa opitut kokonaisuudet (mm. aakkoset ja laulujen sanat) ovat puhekuvioita. (Kauppinen 1998:15–18.) Tiettyt asiat tai toistuvat kielelliset muodot assosioituvat puhekuvioihin Anunkin kielessä (ks. myös luku 3.4.). Esimerkiksi tilanteessa, jossa Anu saa pienen haavaan kaatuessaan, isällä on tapana sanoa suomeksi *ei haittaa*. Anu toistaa ilmausta samantyyppisissä tilanteissa, kun jotain on kipeänä: *pipii ei haittaa* (1;11) ja *sattui se ei haittaa* (2;2). Sama ilmaus *ei haittaa* (latviaksi *nekas*) on käytössä myös latvian kielellä. Siten oletan, että puhekuvioilla on merkitystä niin yhden kuin kahdenkin kielen omaksumisessa sekä koodien yhdistymisessä, kuten Anun ilmauksessa *tul il ikki vähä ei haittaa* ‘siellä on rikki vähän ei haittaa’ (2;7). Myös latviankielinen kohteliaisuusfraasi *lūdzi* ‘ole hyvä’ yhdistyy ennen kaikkea latvian

kieleen, mutta Anu käyttää sitä myös suomenkielisessä kontekstissa silloin, kun häntä vaaditaan ilmaisemaan pyyntö kohteliaasti. Kauppinen (1998: 53) mukaan tämäntyyppiset kuviot ovat ilmenemismuodoltaan kontekstisidonnaisia, toistuvia ja niillä on selviytymisrakenteen luonne.

Edellisen perusteella voidaan päätellä, että lapsen muistissa olevilla puhekuvioilla voisi olla vaikutusta siihen, kumman kielen sanan lapsi poimii käyttöönsä. Tilanteen toistuessa lapsen mieleen tulevat ensimmäisinä tietynkieliset sanat, joita on käytetty aiemmin samassa yhteydessä.

Useimmissa tutkimuksissa (mm. Cantone 2007) on viittauksia siihen, että lapset omaksuvat jo hyvin varhain koodinvaihdon strategiset käyttöpuolet. Esimerkiksi Seisto (2004: 13) on todennut omassa pro gradu -tutkielmassaan, että toisinaan koodien yhdistyminen hänen informanttinsa (iässä 2;1–3;5) kielessä johtuisi jopa tietoisesta lainaamisesta. Vaikka lapset vaihtaisivat kieltä samoista kommunikatiivista syistä kuin aikuisetkin, olen sitä mieltä, että aikuiskielen koodinvaihdon selitysmallit eivät ole suoraan sovellettavissa lapsenkielen tutkimukseen. Lapsenkielen kehitys kuitenkin eroaa aikuiskielestä psykolingvistiseltä ja kielelliseltä omaksumistavaltaan. Kielen omaksumiseen liittyy myös lapsen kognitiivinen kehitys.

4.3. Koodinvaihto vanhempien käyttämänä keinona

Grosjeanin (2010) mukaan ihmisen on mukauduttava kielelliseen tilaan (*language mode*), jota voidaan pitää yksikielisyyden ja kaksikielisyyden jatkumona. Myös lapsen pitää sopeutua elämään kaksikielisessä ympäristössä, ja hyvin varhain lapsi, joka omaksuu kahta kieltä heti syntymästä alkaen, joutuu tekemään valintoja yksikielisen ja kaksikielisen kieliympäristön välillä. (Grosjeanin 2010: 194–196.) Kuitenkin kielenkäyttövalinnoilla myös vanhemmat voivat vaikuttaa lapsen koodinvaihdon määrään ja laatuun. Seuraavaksi esitän esimerkein Anun ja hänen vanhempiansa välistä koodinvaihtoa.

4.3.1. Anun ja isän välinen vuorovaikutus

Anun ja hänen isänsä väliset keskustelut ovat osoittautuneet mielenkiintoisiksi analyysikohteiksi. Kielten yhdistymisten määrän kasvua voidaan selittää vaikeudella tunnistaa kummankin kielen kontekstia (Cantone 2007: 21). Koodinvaihdon tutkimuksissa on kiinnitettävä huomiota siihen kielelliseen kontekstiin, jossa koodinvaihto esiintyy. Tässä alaluvussa keskityn isän käyttämiin strategioihin ja kielellisiin valintoihin, jotka mielestäni vaikuttavat koodien vaihtamiseen Anun kielessä.

Isän puheessa koodinvaihto esiintyy usein toistona. Isä vaihtaa koodiaan esimerkiksi silloin, kun hän haluaa varmistaa ymmärtäneensä Anun vuorossa olevan sanan oikein. Silloin Anun isä toistaa sanan suoraan latvian kielellä. Seuraavassa esimerkissä 58, jossa Anu ja hänen isänsä leikkivät keskenään, Anu laittaa isälleen ruokaa ja ottaessaan kattilaa sanoo isälleen, että ruoka on kuumaa. Anun yhdistynyt ilmaus *mulle katla* jää kuitenkin isälle epäselväksi, ja hän yrittää korjata Anun ilmausta toistamalla osan Anun edellisestä vuorosta latviaksi. Mielenkiintoisinta tässä esimerkissä on se, että isä korjaa Anun ilmausta latvian eikä suomen kielellä. Sitten Anu toistaa isän tuottamaa latviankielistä sanaa *karsts* omassa puheenvuorossaan:

- | | | | |
|------|-------------------------|-----------------------------------|-------|
| (58) | Anu: <i>mulle katla</i> | (<i>karsta</i>) 'minulle kuuma' | (2;4) |
| | Isä: ai karsts? | 'ai kuuma?' | |
| | Anu: <i>nav kacs</i> | (<i>karsts</i>) 'ei ole kuuma'. | |

Seuraavissa Anun ja isän välisissä dialogiesimerkeissä 59 ja 60 Anun isä käyttää tarkoituksellisesti koodinvaihtoa. Anun isä on oppinut lapsen kielessä toistuvia latviankielisiä sanoja. Siksi koodinvaihto ei häiritse isän ja Anun välistä vuorovaikutusta. Päinvastoin isän käyttämä koodinvaihto rohkaisee lasta yhdistämään suomen ja latvian kielen morfologisia muotoja toisiinsa.

- | | | |
|------|--|----------------|
| (59) | Isä: <i>Mitäs me ostettiin kaupasta nytte?</i> | (2;4) |
| | Anu: <i>tos kūka ei vielä</i> | 'tuossa kakku' |
| | Isä: <i>tässä näyttäisi olevan desua</i> | 'makkaraa' |
| | Anu: <i>ei kūka</i> | 'ei kakkua' |
| | Isä: <i>ai kūka?</i> | |

	Anu: <i>ei desusta</i>	'ei makkaraa'
(60)	Isä: <i>Desua</i> meillä ei ollut. <i>Pitäisikö kaupassa käydä?</i>	'Makkaraa meillä ei ollut' (2;4)
	Anu: <i>miä käy kaupasta desu</i>	'minä käyn kaupasta makkaraa'
	Anu: <i>anna lellelle desua</i>	'anna nukelle makkaraa'

Anun isä antaa Anulle eväitä sallittuun koodinvaihtoon. Esimerkissä 59 isä käyttää toisella kielellä toistamisen strategiaa. On mahdollista, että lapsi ei tiedosta isän käyttävän latviankielisiä sanoja. Isä yhdistää omassa vuorojaksossaan morfologista ainesta, yksikön partitiivin päätteen *-a*, latviankieliseen sanaan muuten suomenkielisessä kontekstissa. Latviankieliset sanat *desu* (*desa*) 'makkara' ja *lelle* 'nukke' ovat vokaalivartaloisia, joten siihen on helppoa lisätä suomenkielistä ainesta. Samalla isän koodinvaihto edesauttaa ja rohkaisee Anua vuorossaan yhdistämään latviankieliseen sanaan *desu* (*desa*) suomen elatiivimuodon. Anun koodinvaihdossa esiintyvää elatiivimuodon käyttöä voidaan kenties perustella sillä, että isä käyttää elatiivimuotoista sanaa *kaupasta* omassa puheenvuorossaan. Kuten mainitsin, puhekuvioiden merkitys voi korostua myös koodinvaihdossa. Kauppinen (1998:15) mukaan puhekuvio ei ole identtinen toisto, vaan samanlaisuus voi ilmetä hahmossa tai rytmissä (Kauppinen 1998:15).

Koodinvaihtoa voidaan pitää ennen kaikkea kommunikatiivisena strategiana (Grosjean 2010: 197). Jos kahden kielen vaikutuksesta johtuva koodien yhdistyminen ei aiheuta keskusteluosapuolille ymmärtämisongelmia, koodinvaihto voi esiintyä luonnollisena osana keskustelua. Silloin keskusteluun osallistuvat osapuolet eivät varsinaisesti kiinnitä huomiota siihen, ja koodinvaihtoa voidaan käyttää keskustelun sujuvuutta helpottavana strategiana. Videoaineistossani esiintyvä koodinvaihto Anun ja hänen isänsä välisessä vuorovaikutuksessa viittaa siihen, että heidän välinen koodinvaihtonsa on sopimuksenvarainen ja tietoinen prosessi.

Esimerkki 61 kuvastaa tilannetta, jossa Anu ja isä leikkivät Lego-palikoilla. Anu vastaa isän kysymykseen latviankielisellä sanalla *māja* 'talo'. Isä tietää, että latvian kielessä on ääntämykseltään samantyyppinen rakennusta tarkoittava sana *māja* 'talo' kuin suomen kielessä *maja*, mutta sanojen semanttiset merkitykset hieman eroavat toisistaan. Anu toistaa omassa vuorossaan isän ehdottaman suomenkielisen sanan *maja* partitiivissa. Seuraavassa

esimerkissä isän ja tyttären yhteisymmärrys perustuu likimääräisyyteen, joka ei kuitenkaan häiritse kontekstin ymmärtämistä.

- (61) Isä: *mikā se on?* (2;2)
 Anu: *māja* 'talo'
 Isä: *Ai se on sellainen Duplo-maja!*
 Anu: *majaa*

Seuraavan esimerkin naapurin ja Anun välisestä vuorovaikutuksesta olen lisännyt osoittaakseni sen, että Anu ymmärtää sanojen *māja* 'talo' ja *maja* semanttisen eron latvian ja suomen kielellä ja osaa valita kahden kielen sanastoistaan oikeankielisen sanan. Vaikka ensimmäisellä kerralla lapsi erehtyy käyttämään latviaa, keskustelukumppanin toistuva kysymys antaa Anulle kuitenkin mahdollisuuden korjata itseään, ja seuraavassa vuorossa Anu vastaa odotuksenmukaisesti suomeksi.

- (62) Naapuri: *Mitā rakennat?* (2;1)
 Anu: *māju* 'talon'
 Naapuri: *Ai mitā rakennat?*
 Anu: *talo*

Ennen seuraavaksi esillä olevaa isän ja tyttären välistä dialogia (esimerkki 63) äiti oli selittänyt Anulle latvian kielellä, että Anu ja äiti menevät yhdessä laulamaan. Esimerkki 63 osoittaa sen, että Anu ei pysty heti rakentamaan omaa vuoroaan edellisen, äidin kanssa käydyin keskustelun pohjalta ja palauttamaan muistiin oikeaa suomenkielistä sanaa. Sen takia vastatessaan isän kysymykseen Anu ei osaa heti vaihtaa kieltä puhekumppaninsa kielen mukaan, ja neuvottelu oikeasta sanasta kestää muutaman puheenvuoron ennen kuin Anu vihdoin löytää oikean avainasemassa olevan suomenkielisen sanan *laulamaan*. Jos isä käyttää minimaalisen ymmärryksen strategiaa, oikeankielisen sanan tavoittelemisen vaatii lapselta enemmän keskittymistä, koska edellinen keskustelu äidin kanssa tarjosi toisenkielistä syötöstä ja tuotosta, joita lapsi ei pystynyt hyödyntämään isän kanssa keskustellessaan. Seuraavassa esimerkkitilanteessa Anun isä käyttää minimaalisen ymmärryksen strategiaa eli vaatii Anulta suomen kielen käyttöä.

- (63) Isä: Mennäänkö tänään kauppaan? (2;4)
 Anu: *Ei, mennään dziedāt* 'ei, mennään laulamaan'
 Isä: Mihin mennään? Uimaan?
 Anu: *Ei uimaan, mennään dziedāt* 'ei, mennään laulamaan'
 Isä: Nyt isi ei ymmärrä
 Anu: *Mennään dziedāt. Mennään laulamaan* 'mennään laulamaan'

Edellisessä esimerkissä 63 Anun koodien vaihtoa voidaan pitää itsetoistona, jolla tarkoitetaan oman kielenaineksen toistamista (ks. Kauppinen 1998: 45). Itsetoiston funktiona ovat muodon löytäminen ja harkinta-ajan saaminen (ks. Kauppinen 1998: 38–49). Toistolla näyttäisi myös olevan vaikutusta koodinvaihtoon Anun kielessä.

Osa vanhempien käyttämistä strategioista, kuten Lanza (1997: 262–267) esittämä minimaalisen ymmärryksen strategia (*minimal grasp strategy*), jossa aikuinen vaatii tilanteen mukaista kieltä eikä hyväksy koodinvaihtoa, ja korjauksia vaativa strategia (*expressed grasp strategy*) voivat vaatia sekä vanhemmilta että lapselta paljon ponnistelua ja aikaa yhteisymmärryksen saavuttamiseen. Jos aikuinen käyttää paljon aikaa tilanteen odotuksenmukaisen kielenkäytön saavuttamiseen, voi lapsen ja vanhemman keskustelun luontainen eteneminen kärsiä.

Lopuksi voidaan todeta, että Anun isä ei aina vaadi lapseltaan kontekstin mukaista kieltä ja käyttää itse ajoittain koodinvaihtoa keskustellessaan Anun kanssa. Vanhempien käyttämillä strategioilla voi siis olla vaikutusta lapsen kielten yhdistymiseen. Toisaalta koodinvaihto voi olla molemmin puolin hyväksytty tapa kommunikoida, jollei se aiheuta keskustelun osapuolille ymmärtämisongelmia.

4.3.2. Anun ja äidin välinen vuorovaikutus

Anun suomen ja latvian kielen omaksuminen ei ole symmetristä. Anu omaksuu suomen ja latvian kieltä tilanteessa, jota Lanza (1997: 10) kutsuu, kuten mainitsin, perheen kaksikielisyydeksi. Äiti pelkää, että Anun latvian kielen taidot eivät pääse produktiivisesti kehittymään. Äidin toiveena on kuitenkin se, että lapsi puhuisi äidilleen latvian kieltä.

Kommunikoidessaan lapsen kanssa äiti käyttää minimaalisen ymmärryksen strategiaa silloin, kun siihen on aikaa ja lapsen pyyntö ei vaadi välitöntä palautetta.

- | | | |
|------|--|----------------------------|
| (64) | Isä: <i>mene äidin kanssa leikkimään</i> | (2;6) |
| | Anu: <i>mennään mamma eikimään</i> | ’mennään äiti leikkimään’ |
| | <i>mennään eikimään tonne</i> | |
| | Äiti: <i>mamma nesaprot</i> | ’äiti ei ymmärrä’ |
| | Anu: <i>leego pēlēt mamma</i> | ’Legoilla leikkimään äiti’ |

Edellisessä esimerkissä 64 isä aloittaa vuoronsa suomen kielellä. Sen jälkeen Anu kääntyy äidin puoleen ja toistaa isän vuorossa olevaa sanaa *leikkimään*. Esimerkistä 64, samoin kuin esimerkistä 63 (sivulla 43), voidaan huomata, että Anun kielellinen ympäristö ei ole yksinomaan yksi- tai kaksikielinen, vaan usein lapsi joutuu liikkumaan suomen- ja latviankielisen ympäristön välimaastossa.

Kielen omaksuminen liittyy läheisesti kulttuurin toimintatapoihin ja käytäntöihin, joilla on vaikutusta lapsen kielellisten aineiden valintoihin (Kauppinen 1998: 132). Lapsi poimii aikuisten kielestä usein toistuvia aineksia ja soveltaa ne omaan kielenkäyttöön. Suomen kielellä kohteliaisuutta voidaan ilmaista esimerkiksi konditionaalin avulla. Myös latvian kielellä konditionaalia käytetään kohteliaan pyynnön ja kutsun ilmaisemiseen (Paegle 2003: 117). Kuitenkin epämuodollisissa keskustelutilanteissa, kuten lapsen ja äidin välisessä vuorovaikutuksessa, äiti ilmaisee pyyntöään eksplisiittisesti imperatiivimuotoisella verbillä ja sanalla *lūdzu* ’ole hyvä’. Silloin kun kielioppikategoriat eivät ole vielä eriytyneet lapsen kielessä, lapselta ei voida vaatia aikuismallin mukaista kielen käyttöä. Kuten mainitsin, latvian kielellä kohteliaisuutta ilmaistaan sanalla *lūdzu* ’ole hyvä’, ja äidin vaatimuksesta Anu oppi kohteliaisuusfraasin käytön Latviassa vietetyn loman aikana.

- | | | | |
|------|------------------------------|-----------------------------|-------|
| (65) | Anu: <i>anna mamma pienu</i> | ’anna äiti maito’ | (2;1) |
| | Äiti: <i>Kā jāprasa?</i> | ’Miten pyydetään?’ | |
| | Anu: <i>lūcu</i> | (<i>lūdzu</i>) ’ole hyvä’ | |

Esimerkki 65 osoittaa, että äidin konventionaalinen ilmaus *Kā jāprasa?* ’Miten pyydetään?’ assosioituu kohteliaisuusfraasiin *lūdzu* ’ole hyvä’. Myös isä käyttää latviankielistä fraasia silloin, kun lapsi ei vastaa kysymykseen *Miten sanotaan / pyydetään?* Oletan, että jos samassa

yhteydessä lapselta kysyttäisiin korjaamista vaativaa ilmauksen muokkaamista suomeksi, lapsi ei osaisi vastata siihen odotuksenmukaisella tavalla. Selityksenä voi olla lapsen muistissa muodostunut puhekuvio, jonka voi laukaista äänteellinen yhtäläisyys, ulkoinen konteksti tai keskustelun vuoro (Kauppinen 1998: 75).

Kuten aiemmin on käynyt ilmi, Anu ilmaisee tahtoaan ja pyyntöjään usein verbillä, joko imperatiivimuodolla *anna* tai indikatiivimuodolla *haluun*. Silloin kun äiti ei ennätä vastata Anun pyyntöön eikä vaadi lapselta kohteliaisuutta ilmaisevaa sanaa *lūdzu* 'ole hyvä', lapsi kääntyy isänsä puoleen ja ilmaisee pyyntönsä suomen kielellä käskyn muodossa. Seuraavassa päiväkirjasta poimitussa esimerkissä lapselta ei vaadita kohteliasta pyyntöä:

- | | | | |
|------|--|----------------------|-------|
| (66) | Anu: <i>iedod mamma ābolu</i> | 'anna äiti omena' | (2;5) |
| | Äiti: <i>uzprasi tētim, lai notīra</i> | 'Kysy isältä kuoria' | |
| | Anu: <i>Anna isi ābolu</i> | 'anna isi omena'. | |

Kauppinen mukaan (1998:151) ”kielen omaksuminen on sidoksissa lapsen omiin tarpeisiin ja koettuihin puhetilanteisiin”. Äidin kanssa Anu oppii latvian kielen pragmaattisia keinoja, minkä vuoksi suomen kielen kohteliaisuutta ilmaisevien keinojen omaksuminen riippuu enimmäkseen isän vuorovaikutuksesta lapsen kanssa. Kauppinen (1998: 19–20) osoittaa Petersin (1983: 6–15) tavoin, että kielen omaksumiseen vaikuttaa se, miten lasta ohjataan puhumaan. Tämä voi olla yksi syistä, miksi suomen kohteliaisuutta ilmaisevan konditionaalin käyttö on vähäistä Anun kielessä.

Päiväkirjamerkintöjen mukaan koodinvaihtoa alkaa esiintyä Anun kielessä hänen ollessaan kahden vuoden ja seitsemän kuukauden ikäinen. Siinä iässä Anu tuottaa jo pitempiä lauseita, minkä vuoksi koodinvaihto äidin kanssa on runsaampaa. Myös seuraavissa esimerkeissä äiti käyttää minimaalisen ymmärryksen strategiaa.

- | | | | |
|------|--|-------------------------------------|-------|
| (67) | Anu: <i>mamma kato siellä on pikku lintuja</i> | | (2;7) |
| | Äiti: <i>kas tur ir? Mamma nesaprot</i> | 'mitä siellä on? äiti ei ymmärrä' | |
| | Anu: <i>mamma kato tur ir maziņi kokoko</i> | 'äiti kato siellä on pieniä kokoko' | |

- (68) Anu: *A--- haluu oma sakset* (2;7)
 Äiti: *ko vajag?* 'mitä tarvitset?'
 Anu: *A--- škēles vaig* (*škēres vajag*) 'A--- tarvitsee sakset'

Edellisistä esimerkeistä 67 ja 68 voidaan nähdä, miten lapsi selviytyy keskustelusta, jossa häneltä vaaditaan puhetilanteen mukaista kieltä. Esimerkissä 67 Anu ei muista latviankielistä sanaa *putns* 'lintu'. Sen sijaan lapsi tarjoaa onomatopoeettista sanaa *kokoko*. Mielestäni esimerkissä 67 on kiintoisa havainto, kuinka lapsi yrittää selvitä koodien yhdistymisen haasteista ja etsii keinoja tilanteen odotuksenmukaisen kielen käyttämiseen. Toisaalta esimerkistä 68 päätellen jotkin koodinvaihtotilanteet eivät aiheuta lapselle ongelmia, ja lapsi pystyy vapaasti vaihtamaan koodia kielestä toiseen.

Kuten aiemmin on todettu, Anun kielet yhdistyvät latviankielisessä kontekstissa runsaammin kuin suomenkielisessä. On tilanteita, joissa Anu joutuu hakemaan tiettyä latviankielistä sanaa ja löytää sen äidin avustuksella. Tällöin äiti toistaa sanan latviaksi edistääkseen odotuksenmukaisen kielen valintaa. Seuraavassa esimerkissä Anu vastaa äidilleen suomeksi, vaikka äiti esittää kysymyksensä latviaksi.

- (69) Anu: *te bebītim būs* 'täällä vauvalla on' (2;6)
 Äiti: *kas tur ir bēbītim?* 'mitä siellä vauvalla on?'
 Anu: *Sānky*
 Äiti: *gultiņa?* 'Sänky?'
 Anu: *jā bebītim gultiņa būs* 'joo vauvalla sänky on'
tētim mammai A--- būs bebīts äidille isille A--- tulee vauva'

Lapselle voi aiheutua ongelmia oman ajatuksen ilmaisemisesta esimerkiksi silloin, jos tarvittava sana on päässyt unohtumaan väliaikaisesti tai jos se puuttuu kokonaan lapsen sanavarastosta. Esimerkissä 69 vuoronsa alussa Anu käyttää deiktistä ainesta *te* 'täällä'. Sen jälkeen kun hän saa selville, mikä on sanan *sānky* latviankielinen vastine, hänen ajatuksensa pääsee kehittymään monisanaiseksi ilmaukseksi. Mielestäni tämä esimerkki osoittaa sen, että koodit voivat yhdistyä myös tahattomasti lapsen kielessä, vaikka lapsi olisi tietoinen puhumistaan kielistä.

Kokoavasti voidaan sanoa, että kommunikoidessaan oman tyttärensä kanssa Anun äiti pyrkii käyttämään strategioita, jotka edistävät lapsen latvian kielen käyttöä. Vaikka äiti ei aina pysty välttämään koodinvaihtoa omassa puheessaan, on muistettava, että Anu omaksuu latvian kieltä enimmäkseen äidin kautta. Äidin tehtävänä onkin pyrkiä puhumaan lapselle omalla äidinkielellään mahdollisimman paljon.

5. YKSI- JA KAKSIKIELISEN LAPSEN KESKINÄINEN VERTAILU

Kaksikielisyyden tutkimuksissa keskeisiä aiheita ovat kielten vaikutus toisiinsa sekä yksi- ja kaksikielisten lasten kielitaidon vertailu (Paradis 2007: 17). Tässä luvussa etsin eroja ja yhtäläisyyksiä kaksikielisen Anun ja yksikielisen Marin (Laalo 2011) kielellisen kehityksen välillä. Lisäksi tarkastelen Anun verbi- ja nominimuotojen omaksumista Marin kieleen verrattuna. Luvun 5 lopussa esittelen muutamia latvian kielen omaksumiseen liittyviä piirteitä Anun kielessä.

5.1. Erot ja yhtäläisyydet yhden ja kahden kielen omaksumisessa

Kuten mainitsin, videotiaineiston perusteella voi päätellä, että iässä 1;9–1;10 Anun tuotokset ovat vielä enimmäkseen yhden tai kahden sanan pituisia. Samalla Anu toistaa sanat usein peräkkäin, joten mielestäni analyysin kannalta näillä tuotoksilla ei ole suurta merkitystä. Päiväkirjan perusteella tehdyissä muistiinpanoissa iästä 1;11 alkaen Anun ilmaukset ovat jo kahden tai kolmen sanan pituisia.

Laalon (2011: 21) mukaan suomenkielisten lasten ensimmäisiä yleisimpiä nominien muotoja ovat yksikön partitiivi ja illatiivi, kun taas verbeistä yleisimpiä ovat yksikön 3. persoonan indikatiivi ja yksikön 2. persoonan imperatiivi. Videointiaineistossa iässä 1;9–1;10 Anun kielessä esiintyy vain harvoja verbin taivutusmuotoja, esimerkiksi yksikön 3. persoonan indikatiivin muodot *ippuu* 'tippuu' ja *ittuu* 'istuu', ja nomineista partitiivin muoto *että* 'vettä'. Muut sanamuodot on omaksuttu aikuisilta kokonaisina joko nominatiivi- tai muussa muodossa, esimerkiksi *tässä kappi* 'tässä kahvi' (1;11) ja *heeno paita* 'hieno paita' (2;00).

Mielestäni kaksikielisten lasten kielet eivät ole suoraan verrattavissa toisiinsa ensinnäkin siitä syystä, että kaksikielisten lasten huomio kielenomaksumisessa keskittyy kahteen eri suuntaan. Kaksikielisten lasten pitää omaksua toisistaan eroavat kieliopilliset systeemit ja kahden kielen pragmaattiset piirteet.

Nykyään ajatellaan yleisesti, ettei kahden kielen samanaikainen omaksuminen haittaa lasten kognitiivista ja kielellistä kehitystä. Oletan, että yksikielisten lasten kieliopillisten kategorioiden (verbit, nominit) omaksuminen eroaa jossain määrin kaksikielisten lasten

kielenomaksumisesta. Mielestäni kaksikielinen lapsi kiinnittää huomiota hieman erilaisiin säännönmukaisuuksiin. Pienestä pitäen sekä yksi- että kaksikielinen lapsi omaksuu sen, että samaa asiaa kielessä voidaan ilmaista eri tavalla. Kuitenkin kahden toisistaan eroavan kielellisen systeemin sisäistäminen voi vaatia lapselta enemmän aikaa kuin yhden kielen omaksuminen.

Yhteneväisenä tekijänä yksi- ja kaksikielisen lapsen keskinäisessä vertailussa pidän sitä, että sekä yksi- että kaksikieliset lapset omaksuvat ensin kielessä läpinäkyviä, laajakäyttöisiä ja säännöllisesti esiintyviä yksiköitä. Laalo (2011) analysoi monografiassaan omien lastensa suomen kielen kehitystä esi- ja varhaismorphologian teorian mukaisesti. Hänen mielestään tämä teoria sopii morfologialtaan rikkaisiin kieliin kuten suomeen. Esi- ja varhaismorphologian teorian lähtökohtana on konstruktiivinen näkemys siitä, että lapsi poimii ympäristöstään taajaan esiintyvät ja selvästi erottuvat kielen resurssit. Myöhemmässä vaiheessa lapsi alkaa vähitellen soveltaa toisilta saatuja kielellisiä resursseja ja malleja omaan luovaan kielenkäyttöön, jolloin lapsenkielessä alkaa esiintyä uusia kielen sääntöjen ja normien vastaisia muotoja. (Laalo 2011: 15–16.) Konstruktiivisuutensa takia tämä teoria voi sopia mielestäni myös samanaikaisesti suomea ja latviaa omaksuvan lapsen kielellisten muotojen tarkasteluun.

5.2. Suomen verbimuotojen omaksuminen

Seuraavaksi tarkastelen, minkälaisia verbimuotoja Anu käyttää, ja vertaan Anun kielessä esiintyviä verbimuotoja Laalon (2011) informantin Marin kielessä esiintyviin verbimuotoihin.

5.2.1. Persoonamuotojen käyttö

Videointiaineistosta ja päiväkirjamerkinnöistä selviää, että ikävaiheessa 1;11–2;00 Anu on omaksunut seuraavat verbin taivutusmuodot:

- 1) yksikön 3. persoonan preesensin kielto: *ei sitä söi, ei halua, ei ampaa pese* 'ei pestä hampaat', *ei pys tää* 'ei pysy tämä';

- 2) yksikön 3. persoonan imperatiivi: *antaa tuunu* 'anna tyyny', *pese aatteet* 'pese vaatteet', *ittu tähän* 'istu tähän', *avaa tätä*, *ato lunta* 'katso lunta', *sina auta* 'sinä auta', *sekota vähä* 'sekoita vähän';
- 3) 3. persoonan imperfektimuoto: *A--- söit* 'A söi', *A--- tuli*, *A--- pesi ampaat*, *enka hajos* 'rengas hajosi';
- 4) yksikön 1. persoonan preesens: *ma haluun peito anna peito*, *ma haluun tätä sukka*, *ma haluun mukaan* ja yksikön 1. persoonan preesensin kielto *en ma haluu*, kuitenkin siinä iässä itseensä viittaavia muotoja on vielä varsin vähän;
- 5) puhekielinen *me*-passiivimuoto: *mennään sisään*, *tullaan*.

Persoonamuotojen lisäksi Anun kieleen ilmestyvät 3. infinitiivin illatiivin muoto *söömään* 'syömään' (1;11) ja yksittäinen partisiippimuoto *sammunu* 'sammunut' (1;11).

Kahden vuoden ikäisenä Anu ei käytä paljon yksikön 1. persoonan preesensin muotoa, vaan hän viittaa itseensä puhuessaan yksikön 3. persoonalla (*A--- ittuu tänne*, *A--- akkee* 'A laskee', *A--- siivoo*, *A--- tete oota* 'A odottaa isää', *A--- tontaa* 'A työntää'). Laalon (2011: 43) mukaan tiettyjä verbimuotoja käytetään eri tehtävissä. Esimerkiksi lapselle suunnatussa puheessa aikuiset saattavat käyttää yksikkömuotojen sijasta 3. persoonan muotoa: *äiti auttaa* (po. *minä autan*) ja *ottaako Mari lisää* (po. *otatko lisää*). Tämä selittää osittain myös Anun kielessä yksikkömuotojen käytön vähäisyyttä. Kuten on käynyt ilmi, Anun kielessä alkaa esiintyä *minä*-pronominimuotoja (*minä*, *minun*, *mulla*) kahden ikävuoden jälkeen. Itseen viittaaminen alkaa yksikön 1. persoonan indikatiivin ja sen kieltomuodon käytöllä.

(70) *en haluu* (2;2)

(71) *en mää soi*

(72) *mää tehny*

(73) *en o vastanu*

(74) *minä eikii* 'minä leikin' (2;4)

Päiväkirjamerkinnoissa Anun kielessä (iässä 1;11) esiintyvät yksikön 1. persoonan (*ma haluun*), yksikön 3. persoonan (*ei haluu*) ja yksikön 2. persoonan imperatiivin (*anna*) muodot liittyvät enimmäkseen sellaisiin aiemmin mainittuihin, omaa tahtoa ilmaiseviin verbeihin, kuten esimerkiksi *haluta* ja *antaa*. Laalon (2011: 46) mukaan hänen informanttinsa Marin kielessä yksikön 1. persoonan muoto tulee aktiiviseen käyttöön aikaisemmin (iässä 1;10).

Videoaineistosta voidaan havaita, että Anun kielessä tämä muoto ilmaantuu vasta myöhemmin eli iässä 2;2.

Marin kielessä iässä 1;11 yksikön 2. persoona on vielä varsin harvinainen muoto (Laalo 2011: 47). Tämä muoto ilmaantuu Marin kieleen kahden vuoden iässä (Laalo 2011: 66). Informanttini Anun aineistossa tämä muoto esiintyy ensimmäisen kerran iässä 2;00 (*sina auta ja ittut tässä auppaa* 'istut tässä kauppaan') ja seuraavan kerran vasta myöhemmin iässä 2;5 (*siinä istut*). Laalon (2011: 47) mukaan tämän muodon varsin myöhäinen omaksuminen johtuu siitä, että lapselle puhuttaessa yksikön 2. persoonan indikatiivit korvataan usein yksikön 3. persoonalla (esim. *jaksaako Timo* 'jaksatko'). Myös Anu käyttää yksikön 3. persoonaan muotoa isää puhutellessaan, kuten esimerkissä *isi töntää* 'isi työntää' (2;1).

Laalon (2011: 75) mukaan Marin kielestä puuttuvat verbimuodot ovat monikon 1. persoona, joka korvautui puhekielessä yksikön 3. persoonalla, ja imperatiivin 3. persoona, joten ilmaus *olkoon nyt* esiintyy Marin kielessä toistona iässä 2;5. Nämä verbimuodot ovat puhekielessä harvinaisia eivätkä esiinny taajasti, joten ne eivät ole Anunkaan kielessä yleisiä. Puhekielessä passiivin muoto toimii monikon 1. persoonan tehtävässä, joten iässä 1;11 Anu käyttää *mennään*-tyyppistä ilmausta. Verbimuoto *tullaan* on omaksuttu kahden vuoden ikäisenä piiloleikin yhteydessä. Sen sijaan Marin kielessä passiivimuotoisia verbejä monikon 1. persoonan merkityksessä esiintyy iästä 1;10 varsin runsaasti. Hän käyttää iässä 1;11 passiivimuotoa sellaisista verbeistä kuin mm. *mennä, olla, ottaa, laittaa, antaa*. (Laalo 2011: 62–65.) Mielestäni Anun aktiivinen verbien sanavarasto ei ole niin laaja kuin Marin, minkä vuoksi Anun verbintaivutuksen kehitys edistyy hitaammin.

Kaksivuotiaana Anun suomen kieleen ilmaantuu yksikön 2. persoonan imperatiivimuoto, joka liittyy useammin verbiin *katsoa*. Anu alkaa yhä enemmän kiinnittää huomiota ympäristössä oleviin asioihin, esineisiin ja ihmisiin. Halutessaan äidin tai isän kohdistavan huomiota samoihin asioihin kuin lapsi itse hän viittaa niihin aloittamalla imperatiivimuodolla *kato*. Päiväkirjamerkinnöistä ilmenee seuraavan kaltaisia huomionkohdistimia: *kato äiti bussi, kato äiti intu* 'lintu', *kato äiti oikkuu* 'roikkuu' ja *kato tuunu* 'tyyny' (2;00).

5.2.2. Imperfektimuotojen niukkuus Anun kielessä

Laalon (2011: 49) mukaan sekä imperfekti- että niiden analogiamuodot pääsivät kehittymään Marin kielessä jo iässä 1;8. Laalo (2011: 25) pitää morfologian kehittymisen tärkeimpinä edellytyksinä analogisten muotojen kehittymistä lapsenkielessä. Päiväkirjamerkinnöissä Anu käyttää vain yksittäisiä imperfektimuotoja kuten *enka ajos* 'rengas hajosi', *pesi ampaa* 'pesi hampaat', *ukki tuli*, *ei sitä söi* (1;11), *meni ikki*, *A--- sai*, *ensi meni* 'lensi meni' (2;00) ja *kastui se*, *sattui käteen*, *K--- heitti* (2;2). Myös Anun videotintaineistossa imperfektimuodot ovat varsin harvinaisia vielä iässä 2;4, esimerkiksi *no nii tuli pissa* (2;00), *ei oli*, *ei ollu* (2;2), *kaatui*, *ikkoi*, *ippui* (2;4). Iässä 2;4 Anun kielessä esiintyy muoto *tietäsin*. Laalo (2011) toteaa, että verbimuoto on muodostettu analogisesti supistumaverbien imperfektityypin *s(i)* mukaisesti ja se on suomen kielessä taajakäyttöinen muoto. Esimerkkinä on Marin kielessä esiintyvä analogiamuoto *leikkisin* (2;5) (mts. 196–197). Muuten Anun kielessä ei esiinny paljon imperfektin analogiamuotoja, kun sen sijaan Laalon (2011: 55) mukaan Marin kielessä niitä on varsin runsaasti, esimerkiksi **paisti*, **anti*, **syöi*.

Kiinnostava kysymys on se, mikä on syynä Anun kielen analogiamuotojen niukkuuteen, kun on kyse verbimuodoista. On vaikea tietää, johtuuko analogiamuotojen puuttuminen myöhäisemmästä morfologian kehittymisestä tai mahdollisesti siitä, että kaksikielinen lapsi suhtautuu kieleen varovaisesti ja nojautuu sen takia pitempään kokonaisuuksina opittujen muotojen käyttöön. Laalon (2011: 74) mukaan taivutusmuotojen vähäinen käyttö voi viitata siihen, että lapsi ei ole vielä edennyt kielenkehityksessään esikieliopista seuraavaan varhaiskielivaiheeseen. Tämä voi ainakin osittain selittää, miksi iässä 1;11–2;4 imperfektimuodot ja muut verbimuodot eivät ole Anun kielessä produktiivisia. Mielestäni analogiamuotojen tai verbimuotojen suppeampi paradigmaattinen käyttö ei tarkoita sitä, että Anun kielessä myöhäinen imperfektimuotojen ilmaantuminen johtuisi kaksikielisyyden vaikutuksesta. Enemmin pidän sitä merkinä siitä, ettei Anu iässä 1;11–2;4 kiinnitä niin paljon huomiota suomen kielen imperfektimuotoihin, sillä ne eivät ole hänen kielessään säännöllisiä ja taajaan esiintyviä muotoja.

Tarkastellessaan Marin miniparadigmojen kehitystä ikäkuukausittain Laalo (2011) on todennut, että Marin kieli kehittyy nopeaan vauhtiin iässä 1;11–2;00, vaikka jotkin verbimuodot esiintyivät vain harvakseltaan. Siinä iässä Marin verbimuotojen nopea

kehittyminen selittyy kolmi- ja nelitavuisten sanojen lisääntymisellä, jolloin kaksitavuvaiheen asettamat rajoitukset olivat poistuneet. (Mts. 2011: 59–60.)

5.2.3. Anun ja Marin verbimuotojen esiintyminen iässä 1;11–2;00

Tässä alaluvussa haluan tuoda esille verbimuotoja, jotka ilmenevät samanikäisen yksi- ja kaksikielisen lapsenkielessä. Taulukon 3 avulla vertailen Anun verbimuotojen esiintymiä ja Laalon (2011) analysoiman Mari-tyttärensä verbimuotoja. Tiedot Marin verbimuotojen esiintymistä on otettu Laalon (2011: 78) esittämästä taulukosta.

TAULUKKO 3. Päiväkirjamerkintöjen perusteella esiintyvät verbien taivutusmuodot Anun kielessä verrattuna Marin (Laalo 2011) kielessä esiintyviin verbimuotoihin iässä 1;1–2;00.

	Anu		Mari	
taivutusmuoto	1;11	2;00	1;11	2;00
yks. 3. p. preesens	+	+	+	+
yks. 3. p. imperfekti	+	+	+	+
yks. 3. p. kieltomuoto	+	+	+	+
yks. 3. p. imperfektin kieltomuoto	-	-	+	+
yks. 2. p. imperatiivi	+	+	+	+
yks. 2. p. preesens	-	+	+	+
yks. 2. p. imperfekti	-	-	-	+
yks. 1. p. preesens	+	+	+	+
yks. 1. p. imperfekti	-	-	+	+
mon. 2. p. imperatiivi	-	-	-	+
passiivin preesens	+	+	+	+
passiivin imperfekti	-	-	+	+
passiivin kieltomuoto	-	+	+	-
3. infinitiivin illatiivi	+	+	+	-
3. infinitiivin inessiivi	-	-	+	+
3. infinitiivin elatiivi	-	-	+	+
akt. 2. partisiippi	+	-	+	+
pass. 2. partisiippi	-	-	-	-

Taulukosta 3 käy ilmi, että iässä 2;00 Anun kielenkäytössä on puolet vähemmän verbien taivutusmuotoja verrattuna Marin kieleen. Marin ja Anun kielellinen kehitys on ollut erilaistam ja siihen voi olla monenlaisia syitä. Ennen kaikkea oletan kaksikielisyyden ja yksilöllisten erojen vaikuttavan eri verbimuotojen omaksumisnopeuteen.

Laalo (2011: 77) on merkinnyt myös sellaisia Marin kielessä esiintyviä taivutusmuotoja, jotka ovat esiintyneet Marin kielessä harvoin. Kuten aiemmin on mainittu, jotkin verbimuodot esiintyvät vain tiettyjen verbien kanssa: esimerkiksi Anun kielessä passiivin preesens esiintyy *mennään-* ja *tullaan-*tyyppisissä ilmauksissa. Sen sijaan samanikäinen Mari muodostaa passiivin preesensia eri verbeistä, esimerkiksi *laitetaan, otetaan, annetaan, leikitään*. Toisin sanoen Marin käytössä oleva laaja verbivarasto antaa mahdollisuuden eri verbien taivutusmuotojen kehittymiseen.

5.3. Nominimuotojen omaksumisen piirteitä Anun kielessä

Ensimmäisinä nominimuotoina suomenkielinen lapsi omaksuu yleensä nominatiivin, yksikön partitiivin ja illatiivin. Alussa lapsi omaksuu nämä sanamuodot aikuisilta kokonaisuuksina. Sekä partitiivi että illatiivi ovat tärkeitä lapsen tahdon ilmauksissa. (Laalo 2011: 121.) Myös monikonmuodoista lapsi omaksuu ensimmäisinä nominatiivin ja partitiivin (Laalo 2011: 207). On käynyt ilmi, että suomen ja latvian kielet ovat morfologialtaan rikkaita kieliä. Suomen kielen vaikeutena on taivutustyyppien ja vartalonvaihteluiden runsaus (Laalo 2011: 269). Silloin kun lapsi alkaa luovasti yhdistää eri vartaloita ja pääteaineksia keskenään, syntyy analogian kautta muodostettuja kielen yksiköitä.

Vaikka useat ilmaukset ovat kahden ja kolmen sanan pituisia, Anun kielessä on edelleen varsin paljon myös yksisanaisia ilmauksia. Videointiaineiston ja päiväkirjaan merkityistä esimerkeistä Anun kielessä esiintyy seuraavia muotoja:

- 1) nominatiivimuotoisia sanoja, kuten *uuni, kuumi* 'kuuma' (1;9), *kukka, pilli, mamma puuli* 'pyörä', *hattu, mummi, ukki* (2;00);
- 2) yksikön partitiivi: *että* 'vettä', *teetä* (1;9), *avaa tätä, ei toota, ato lunta* 'katso lunta' (1;11), *kanelia* (2;00), *ota uokaa, maitoo, mehua* ja *ei o kahvia* (2;2);
- 3) monikon partitiivi: *kakkuja keittää, pelunii* 'perunoita' (2;2) ja *huonoja on* (2;4);
- 4) illatiivi: *piiloo, sisään, uikkuu jä* 'suihkuun joo', *syliin* (1;11), *no nii mennään auppaan* 'kauppaan' (2;00), *autoon pääsee* ja *palkiin tonne* 'parkkiin' (2;5);
- 5) inessiivi: *hattu päässä* (1;11) ja *tuola kaupassa* (2;5);
- 6) liitepartikkelit: *-pA* ja *-kin*: *ätteepäs moi moi* 'lähteepäs', *tämäkin vielä, tämä vielä* ja *ei ainaki se* (2;5);
- 7) elatiivi: *akee tosta* 'hakee tuosta' (1;11);

- 8) adessiivi: *pillila* 'pillillä', *kakala* 'kakalla' (1;11), *mummila ukila* 'mummilla ukilla' (2;00);
- 9) allatiivi: *anna mulle* (1;11) ja *peeto mulle* (2;00);
- 10) deiktisiä sanoja: *tänne, tossa, tonne, tässä, missä, tuola* ja *täällä* (1;9).

Päiväkirjamerkinnoista ilmenee, että Anu liittää sanoja peräkkäin ilman sääntöjen mukaista muotoa: *mitä sattuu täti* 'mitä tädille sattui', *popo enka* 'mopon renkaat', *mamma peppu pestä* 'äiti pesee pepun', *piittää kala* 'piirtää kala' (1;11). Silloin kun Anu haluaa kuunnella CD:tä, hän sanoo *äiti laulu*. Ilmauksella *äiti laulu* voidaan tarkoittaa monta eri asiaa: *Anu haluaa laulaa, Anu haluaa kuunnella musiikkia* ja *Anu haluaa, että äiti laulaa* ym.

Kuten mainitsin, nominatiivimuotoinen ilmaus voi ilmaista pienen lapsen kielessä monia eri asioita, joiden käyttötarkoitus ilmenee kontekstista. Partitiivimuotoja Anun kielessä ei ole kovin paljon, mikä saattaa johtua samanaikaisesta latvian kielen käytöstä. Yleensä esimerkiksi ruokapöydässä Anu ilmaisee omaa tahtoaan äidille suunnatulla puheella, esim. *vettä medu* 'vettä hunajan kanssa' (1;11), *gibu desu* 'haluun makkaraa' ja *äiti piinu* 'äiti maitoa' (2;00). Koodien yhdistyminen saattaa myös vaikuttaa siihen, että tietyt taivutusmuodot eivät pääse kehittymään Anun suomen kielessä samalla tavalla kuin Marin kielenkehityksessä.

Anun kielessä kolmi- tai nelitavuiset sanat lyhentyvät samalla tavalla kuin suomenkielisellä lapsella, esimerkiksi *siipu* 'sipuli' (1;9), *seko vähä* 'sekoita vähän' (2;00), *iso ampi* 'iso ampiainen' (2;1), *tuo pois tavvii* 'tarvitsee' (2;5). Anun omia uusmuodosteita ovat *aluni* 'alushousut', *ukiti* 'jogurtti', *panko* 'pannukakku' ja *manki* 'margariini' tai 'hillo' (1;11).

Laalon (2011: 130–136) mukaan Marin kielessä oli vahva kaksitavuvaihe, joka esti erilaisten suffiksien kertymistä. Varhaismorfologinen vaihe Marin kielessä alkoi kuitenkin jo iässä 1;8, jolloin hän alkoi konstruoida omia analogiamuotoja. Marin kielessä esiintyi jo iässä 1;11 ensimmäisiä translatiivimuotoja kuten *isotti* 'isoksi' ja *kaveliks* 'kaveriksi' (Laalo 2011: 144). Sen sijaan Anu yhdisti pitkään sanoja peräkkäin käyttäen vain rajallista määrää taivutusmuotoja. Mielestäni Anun varhaismorfologian vaihe alkoi kehittyä myöhemmin vasta silloin, kun Anun tuotokset pitenivät iästä 1;11 alkaen. Tästä voidaan todeta, että vaikka suomen kieli on dominoivassa asemassa, Anun latvian kielen olemassaolo vaikuttaa myös suomen kielen kehittymisnopeuteen.

On mielenkiintoista seurata jonkin tietyn kieliopillisen piirteen esiintymistä lapsen kielessä ja sitä, miten lapsi alkaa käyttää luovasti tiettyä muotoa eri tilanteissa. Yksi tällaisista piirteistä on kysymysliitteen *-kO* käyttö, joka toistuu runsaasti Anun suomen kielessä iässä 2;5 kuvatussa videointimateriaalissa. Leikkiessään Lego-palikoilla Anu yrittää laittaa Lego-hahmoja istumaan taloon ja bussiin. Anun liitepartikkelin *-kO* käyttö on kuitenkin retorista, ja hän ei välttämättä odota siihen kysymykseen vastausta. Esimerkiksi ilmauksessa *sopiiko tämä sopii se* liitepartikkelilla *-kO* ei ole kysyvää funktiota, vaan se voitaisiin tulkita monologimaiseksi tarkistukseksi. *Ison suomen kieliopin* (ISK § 133) mukaan tarkistuskysymyksissä liite *-kO* voi seurata kohteena olevaa lauseketta muualla kuin ensimmäisessä lausekkeessa. Seuraavaksi esitän muutamia esimerkkejä liitepartikkelin *-kO* käytöstä Anun kielessä (iässä 2;5).

(75) *autoon pääsee autoon tämäkō*

(76) *tämä sopiiko*

(77) *siinä peläkälly täälläkō* 'peräkärry'

(78) *tännekō tämäs tehlä* 'tehdä'

(79) *tämäkō tämä noi*

Mielestäni on hankala vertailla Anun ja Laalon (2011) tutkiman Marin kieliä ainakin siitä syystä, että Anun sanasto vastaavassa iässä on selvästi Marin sanavarastoa pienempi. Vaikka tarkoitukseni ei ole verrata sanaston eroavuuksia, Anun kielten sanavarastot koostuvat kahdesta eri lingvistisestä systeemistä, joten yhden ja kahden kielen kehitys ei voi olla samanvertaista.

5.4. Anu latvian kielen omaksujana

Seuraavaksi käsittelen muutamia Anun latvian kielessä esiintyviä piirteitä. Vertailukelpoisen aineiston puuttuessa ei voida tarkastella Anun latvian kielen kehitystä muihin yksikielisiin verrattuna. Oletuksenani on kuitenkin se, että Anun latvian kielen kehitys on hitaampaa kuin suomen kielen kehitys.

Iässä 1;9–2;1 verbien käyttö on vähäistä. Anu käyttää latvian kielellä enemmän substantiiveja kuin verbejä. Iässä 1;11 Anun sanastossa on sellaisia latviankielisiä verbejä kuin *mummi sēž*

'mummi istuu', *tante deĵo* 'täti tanssii', *onka ēpo* (*slēpo*) 'setä hiihtää' ja *mamma guļ* 'äiti nukkuu'. Nämä verbit ovat indikatiivin 3. persoonan preesensmuodossa. Videointiaineistossa esiintyy iässä 1;9 yksi indikatiivin 1. persoonan muoto *ālu* (*vāru*) 'keitän', ja omaa tahtoaan Anu ilmaisee ainoalla 1. persoonan verbimuodolla *gibu desu* (*gribu desu*) 'haluan makkaraa' iässä 2;00. Futuurimuoto *būs ukiti* (verbi *būs* indikatiivissa) 'tulee jogurtti' ilmaantuu ensimmäisen kerran Anun kieleen iässä 1;11, ja imperfektimuoto esiintyy ensimmäisen kerran iässä 2;00: A--- *apēda* 'A söi'.

Myös videoaineistossa Anun käyttämät latviankieliset sanat ovat miltei kaikki substantiiveja. Päiväkirjamerkinnoista poimituista esimerkeistä substantiivit esiintyvät joko latviankielisissä ilmauksissa *tīs pampēs* 'puhdas vaippa' tai yhdistyneissä ilmauksissa *iso onka* 'iso setä', *pele ukaan* 'hiiri mukaan', *pīli piittää* 'piirtää ankan' ja *missā sega* 'missä peitto' (1;11). (Ks. myös luku 3.2.1.) Latvian kielessä esiintyvistä nominimuodoista Anu käyttää enimmäkseen nominatiivia *kāja* 'jalka', *māja* 'talo', *peitene* (*meitene*) 'tyttö' (1;11), akkusatiivia *medu* 'hunajaa', *ābulu* 'omenaa', *piinu* 'maitoa' (2;00) ja datiivia *mammai* 'äidille', *tētei* 'isille' (1;11) sekä lokatiivia *sakkanā* (*sarkanā*) 'punaisessa', *kāsā* (*krāsā*) 'värissä' ja *mājās* 'kotona' (2;00).

Anun kielen käyttö riippuu kielen kontekstin lisäksi myös kielikohtaisista eroista. Videoaineiston perusteella latvian kielessä saajan ilmaiseva datiivi *mammai* 'äidille' ja *tētei* 'isille' esiintyy Anun kielessä iässä 1;9, kun taas datiivin vastaava suomen kielen allatiivimuoto (esim. *anna mulle*, *mulle se*) ilmaantuu Anun suomen kieleen myöhemmin eli iässä 1;11.

Kuten mainitsin, suomen ja latvian kielissä on sija- ja lukukongruenssia. Latvian kielessä adjektiivi- ja pronominimääritteet kongruoivat substantiivin kanssa sekä luvussa että sijassa. Lisäksi latvian kielessä on myös sukukongruenssia, esimerkiksi *labs laiks* 'hyvä ilma' ja *laba ziema* 'hyvä talvi' (Paegle 2003: 56 ja ISK § 1302). Myös numeraalit mukautuvat edussanana olevaan substantiiviin suvussa ja sijassa (Paegle 2003: 68). Suomen kielessä ei ole sukukategoriaa. Sen takia se saattaa aiheuttaa Anulle ongelmia latvian kielenkäytössä. Seuraavissa Anun lausumissa ilmauksissa ei toteudu kieliopillista yhdenmukaisuutta, siitä syystä ilmaukset ovat latvian kieliopin vastaisia.

(80) *viens puķīte* (po. *viena puķīte*) 'yksi kukka' (2;6)

(81) *lelle liian maziņš* (po. 'maziņa lelle') 'nukke liian pieni' (2;7)

(82) *savā atos* (po. *savos ratos*) 'omissa rattaissa' (2;2)

Anun latvian kielenomaksumiseen liittyy toinen merkittävä piirre. Anu välttää prepositioita omassa kielenkäytössään. Latvian kielessä prepositiot yhdessä substantiivilausekkeen kanssa muodostavat analyttisiä muotoja, esimerkiksi *sēdēt pie upes* 'istua joen rannalla' (Paegle 2003: 181). Myös suomen kielessä käytetään post- ja prepositioita. Ne ovat kuitenkin merkitykseltään spesifisempiä kuin sijapääätteet (ISK § 687). Seuraavissa esimerkeissä on Anun ilmauksia, joista puuttuu prepositio.

(83) *älā putoa tāstā atiem* (po. *no ratiem*) 'älä putoa näistä rattaista' (2;4)

(84) *tēti aikāja tappu* (po. *tēti aizgāja uz darbu*) 'isi lähti töihin' (2;3)

Oman lapseni kaksikielisyyden kehityksen seuraaminen on osoittautunut antoisaksi tutkielman aiheeksi. Olisi myös kiinnostava saada enemmän tietoa siitä, miten muut Suomessa asuvat kaksikieliset lapset omaksuvat toista äidinkieltään ja toisaalta siitä, mihin ratkaisuihin vanhemmat päätyvät omien lastensa kielikasvatuksessa.

6. PÄÄTELMÄT

Anu on alkanut omaksua kahta kieltä (latviaa ja suomea) syntymästä lähtien. Aloittaessani aineistonkeruun Anun latvian kielen kehitys on ollut suomen kielen kehitystä hitaampaa. Iässä 1;9–2;2 Anu käyttää enemmän latviankielisiä substantiiveja kuin verbejä sekä latvian- että suomenkielisessä kontekstissa. Tarkastellessani kaksikielisyyden määrää ja laatua on selvinnyt, että iässä 1;10 kommunikoidessaan äidin kanssa 75 % Anun tuotoksista on suomenkielisiä. Ikävaiheessa 1;9–2;1 Anu käyttää paljon suomen kieltä sekä suomenkielisen isän että latviankielisen äidin kanssa. Vaikka Anu ymmärtää latvian kieltä, hän vastaa usein suomeksi. Syinä ovat suomen kielen dominanssi ja latvian kielen syötöksen vähäisyys. Toisaalta lapsi saattaa jo ymmärtää äidin olevan kaksikielinen ja siitä syystä puhuu suomen kieltä äidillekin.

Tutkielmasta on ilmennyt, että sosiaalisilla tekijöillä on merkitystä kaksikielisyyden kehitykselle. Matka toiseen kotimaahan selvästi vaikutti myönteisesti latvian kielen kehittymiseen. Samalla Anu alkoi yhdistää latvian kielen äitiin ja pyrki puhumaan latvian kieltä latvialaisessa kielikontekstissa.

Kahden kielen vaikutus on ollut tuntuvasti esillä jo aineistonkeruun alkuvaiheessa. Tämä ilmiö on jatkunut koko seurannan ajan, ja se ei luultavasti häviä Anun kielten kehittyessä. Suurimmassa osassa Anun kaksikielisiä ilmauksia yhdistyy leksikaalisia aineksia. Morfologinen kahden kielen yhdistyminen on vähäisempää verrattuna leksikaaliseen yhdistymiseen, mutta kahden ikävuoden jälkeen yhdistymisen määrä ja laatu muuttuvat. Samantyyppistä suuntausta on huomannut Hassinen analysoidessaan informanttinsa kielten kehitystä. Syy koodien vähäiseen yhdistymiseen morfologian tasolla saattaa olla suomen ja latvian kielten erilaisuus. Kaksikielisten lasten vertailussa on käynyt ilmi, että suomen ja latvian omaksuminen eroaa hieman lähisukukielten, suomen ja viron, omaksumisesta.

Aineistoni osoittaa, että leksikaalista yhdistymistä on deiktisissäkin ilmauksissa. Myös Hassinen (2002: 149) on todennut, että hänen informanttinsa M:n kielessä deiktisiä aineksia ilmaantuu erityisen paljon iässä 2;1–2;3. Myös Anun koodit yhdistyvät deiktisissä ilmauksissa.

Varhaisessa iässä 1;9–2;1 kahden koodin yhdistyminen voi mahdollisesti johtua myös kaksikielisten ekvivalenttien puuttumisesta ja siitä, että Anu suosii tiettyjen sanojen käyttöä jommallakummalla kielellä. Anun sanastossa on sanoja sekä suomen että latvian kielestä. Kommunikoidessaan Anu haluaa tulla ymmärretyksi ja siksi käyttää kaikkia hänen hallussaan olevia sanoja kaikissa kielikonteksteissa.

Aiemmin on käynyt ilmi, että eron tekeminen tietoisien ja tiedostamattoman koodinvaihdon välillä on hankalaa. Pienten lasten kielet yhdistyvät tahattomasti. Lapsen varttuessa hän tulee kuitenkin tietoiseksi sekä itsestään että hänen puhumistaan kielistä, mikä ilmenee ainakin metalingvistisissä ilmauksissa. Iästä 2;5 alkaen Anu pyrkii käyttämään suomen kieltä suomenkielisessä kontekstissa (mm. suomenkielisen isän, hoitajan ja kavereiden kanssa) ja latvian kieltä latviankielisen äidin kanssa.

Kaksikielisyyden kehittyminen riippuu myös vanhempien ja muun ympäristön suhtautumisesta siihen. Sekä lapsi että vanhemmat saattavat käyttää tiettyjä kommunikatiivisia strategioita, jotka vaikuttavat mm. lapsen kahden kielen yhdistymiseen. Yleisesti hyväksytyn yksi kieli–yksi henkilö-menetelmän käytön ajatellaan vaikuttavan myönteisesti lapsen kahden kielen omaksumisprosessiin. Aineistosta poimituista dialogiesimerkeistä päätellen ei kuitenkaan ole aina mahdollista käyttää yksi kieli–yksi henkilö-menetelmää, ja vanhempien koodinvaihto saattaa vaikuttaa myös lapsen kahden koodin yhdistymiseen.

Lapsen kielellinen kehitys on yhteydessä lapsen psykologiseen ja kognitiiviseen kehitykseen. Koodinvaihdosta ei voida puhua, jos lapsi ei ole vielä tietoinen itsestään ja hänen puhumistaan kielistä. Lapsessa alkaa kuitenkin jo hyvin varhain esiintyä merkkejä varhaisesta koodinvaihdosta (ks. Cantone 2007, Seisto 2004). On selvää, että koodit yhdistyvät myös tahattomasti. Transferista ei puhuta pienten lasten kahden kielen omaksumisprosessissa, mutta syyt kielten tahattomaan yhdistymiseen voivat olla samankaltaisia kuin aikuistenkin kielten yhdistymisessä.

Yksikielisen Marin ja kaksikielisen Anun vertailun tulokset viittaavat siihen, että morfologisten muotojen omaksumisjärjestys saattaa olla yksi- ja kaksikielisillä lapsilla hieman erilainen. Toisin sanoen kaksikielinen lapsi kiinnittää huomiota kieliopillisiin muotoihin ja niiden välisiin säännönmukaisuuksiin hieman eri järjestyksessä yksikieliseen

lapsen verrattuna. Yhteistä yhden ja kahden kielen omaksumisessa on se, että lapsi alkaa kiinnittää huomiota kielessä oleviin säännönmukaisuuksiin ja laajakäyttöisiä (ks. Laalo 2011: 16).

Marin ja Anun keskinäinen vertailu osoittaa, että Anulla on käytössä melkein puolet vähemmän verbien taivutusmuotoja kuin Marilla samassa iässä. Mariin verrattuna Anun kielessä samat verbimuodot toistuvat tietyissä verbeissä. Tästä voidaan todeta, että laajempi sanavarasto vaikuttaa myös taivutusmuotojen omaksumiseen.

Nomineista lapsi alkaa ensimmäisinä muotoina käyttää nominatiivia sekä yksikön partitiivia ja illatiivia (ks. Laalo 2011). Nämä muodot esiintyvät myös Anun kielessä iässä 1;11. Mielenkiintoista on kuitenkin se, että Anun kielessä esiintyy suffiksin *-ja* analogiamuotoja. Samantyyppisestä analogiasta on maininta Riionheimon (2002) ja Laalon (2011) tutkimuksissa. Muuten analogiamuotoja esiintyy niukasti Anun kielessä. Tästä voi päätellä, että vartalovaihteluiden runsaus aiheuttaa kielen omaksumisen haasteita sekä yksi- että kaksikielisille lapsille.

Tietyssä iässä jokin kielenaines voi päästä kokeilun kohteeksi. Anun kielessä tällainen tapaus on liitepartikkelin *-ko* käyttö iässä 2;5. Verrattuna yksikieliseen Mariin kaksikielinen Anu tuottaa suppeamman määrän sanamuotoja, minkä osoittaa Anun ja Marin kielessä esiintyvien verbien taivutusmuotojen keskinäinen vertailu.

Lapsi omaksuu paitsi kieliopillisia muotoja myös samalla kielen pragmaattisia keinoja. Tällöin voidaan todeta, että suomen ja latvian kielten samanaikainen omaksuminen saattaa hidastaa suomen taivutusmuotojen omaksumista, mikä voi puolestaan johtua siitä, että kahden kielen omaksuminen vie lapselta aikaa.

Tapaustutkimuksessa yhden lapsen kahden kielen kehityksestä ei voi tehdä yleistyksiä, mutta se antaa lisää tietoa kaksikielisyyden laadusta ja kaksikielisyyteen vaikuttavista tekijöistä. Olisi tärkeää saada tutkimustietoa koodien yhdistymistä ja koodinvaihdosta pienten kaksikielisten lasten kielissä.

LÄHTEET

- ARNBERG, LENORE 1989: *Tavoitteena kaksikielisyys* (suom. Outi Peck). Clevedon: Multilingual Matters.
- BAKER, COLIN 1997: *Foundations of bilingual education and bilingualism*. Clevedon: Multilingual Matters.
- BAKER, COLIN – PRYS JONES, SYLVIA 1998: *Encyclopedia of bilingualism and bilingual education*. Clevedon: Multilingual Matters.
- BIALYSTOK, ELLEN 2001: *Bilingualism in development. Language, literacy and cognition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BLOOMFIELD, LEONARD 1970 [1933]: *Language*. London: Compton Printing.
- CLARK, EVE 1987: The principle of contrast: a constraint on language acquisition. – Brian MacWhinney (toim.), *Mechanisms of language acquisition* s. 1–33. New Jersey: Lawrence Erlbaum.
- DE HOUVER, ANNICK 1995: Bilingual language acquisition. – Paul Fletcher & Brian MacWhinney (toim.), *Handbook of child language* s. 219–250. Oxford: Blackwell.
- DÖPKE, SUZANNE 1992: *One parent one language: An interactional approach*. Amsterdam: John Benjamins.
- FANTINI, ALVINO E. 1985: *Language acquisition of a bilingual child: a sociolinguistic perspective*. Clevedon: Multilingual Matters.
- GENESEE, FRED 1989: Early bilingual development: One language or two? – *Journal of child language* 16 s.161–179. London: Cambridge University Press.
- GENESEE, FRED – NICOLADIS, ELENA – PARADIS, JOHANNE 1995: Language differentiation in early bilingual development. – *Journal of child language* 22 s. 611–631. London: Cambridge University Press.
- GROSJEAN, FRANCOIS 2010: *Bilingual life and reality*. United States of America: Harvard University Press.
- GURTAJA, VALENTĪNA – ITKONEN, MIRJA 1996: *Laipni lūdzam! Latviaa suomalaisille*. Helsinki: Finn Lectura.
- HASSINEN, SIRJE 2002: *Simultaaninen kaksikielisyys. Läheiset sukukielet viro ja suomi rinnakkain*. Suomen ja saamen kielen ja logopedian laitos. Oulu: Oulun yliopisto.

- ISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KAUPPINEN, ANNELI 1998: *Puhekuviot, tilanteen ja rakenteen liitto. Tutkimus kielen omaksumisesta ja suomen konditionaalista*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KÖPPE, REGINA 1996: Language differentiation in bilingual children: the development of grammatical and pragmatic competence. – *Linguistics* 34 s. 927–954. Berlin: Mouton de Gruyter.
- LAALO, KLAUS 2011: *Lapsen varhaiskielioppi ja miniparadigmat*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LANZA, ELIZABETH 1992: Can bilingual two-year-olds code-switch? – *Journal of child language* 19 s. 633–658. London: Cambridge University Press.
- LANZA, ELIZABETH 1997: *Language mixing in infant bilingualism. A sociolinguistic perspective*. Oxford: Clarendon Press.
- LEOPOLD, WERNER F. 1970 [1939–1949]: *Speech development of a bilingual child*. Vol. 1–4. New York: AMS Press.
- LINDHOLM, KATHRYN – PADILLA, AMADO 1978: Language mixing in bilingual children. – *Journal of child language* 5 s. 327–335. London: Cambridge University Press.
- MCLAUGHLIN, BARRY 1984: *Second-language acquisition in childhood 1. Preschool children*. New Jersey: Lawrence Erlbaum.
- MEISEL, JÜRGEN 2006: The bilingual child. – Tej Bhatia & William Ritchie (toim.), *Handbook of bilingualism* s. 91–113. Oxford: Blackwell Publishing.
- MEISEL, JÜRGEN 2007: Code-switching in young bilingual children: the acquisition of grammatical constraints. – Li Wei (toim.), *Bilingualism reader* s. 336–359. New York: Routledge.
- PAEGLE, DZINTRA 2003: *Latviešu literārās valodas morfoloģija*. 1.daļa. Rīga: Zinātne.
- PARADIS, JOHANNE 2007: Early bilingual and multilingual acquisition – Peter Auer & Li Wei (toim.), *Handbook of multilingualism and multilingual communication* s. 15–36. Berlin: Mouton de Gruyter.
- PETERS, ANN 1977: Language learning strategies: Does the whole equal the sum of the parts? – *Language* 53 s. 560–573.
- POPLACK, SHANA 2007 [1980]: Sometimes I'll start a sentence in Spanish y termino en español: toward a typology of code-switching. – Li Wei (toim.), *Bilingualism*

- reader* s. 213 – 241. New York: Routledge.
- ROMAINE, SUZANNE 1989: *Bilingualism*. Oxford: Basil Blackwell.
- SAUNDERS, GEORGE 1982: *Bilingual children: Guidance for the family*. Clevedon: Multilingual Matters.
- SEISTO, PIIA 2004: *Kaksikielisen 3-vuottiaan sekamuodosteet. Tapaustutkimus tanskalais-suomalaisen Nikolain kielestä suomenkielisessä keskustelussa*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.
- SKUTNABB-KANGAS, TOVE 1981: *Bilingualism or not: The education of minorities*. Clevedon: Multilingual Matters.
- SUNDMAN, MARKETTA 1995: Kaksikielisyys, kielitaito ja kognitiivinen kehitys. – Ritva Takkinen & Marja-Leena Haapanen (toim.), *Monikielinen Suomessa* s. 34–43. Suomen logopedis-foniatrisen yhdistyksen julkaisuja 28. Helsinki: Yliopistopaino.
- VIHMAN, MARYLIN 1985: Language differentiation by the bilingual infant. – *Journal of child language* 12 s. 297–324. London: Cambridge University Press.
- VOLTERRA, VIRGINIA – TAESCHNER, TRAUTE 1978: The Acquisition and development of language by bilingual children. – *Journal of child language* 5 s. 311–326. London: Cambridge University Press.
- WEI, LI 2007: Dimensions of bilingualism. – Li Wei (toim.), *Bilingualism reader* s. 3–22. London: Routledge.
- WEINREICH, URIEL 1963: *Language in contact: findings and problems*. Paris: Mouton & Co.

Verkkolähteet

- CANTONE, KATJA 2007: *Code-switching in bilingual children. Studies in theoretical psycholinguistics* 37. Dordrecht: Springer Netherlands.
<https://login.ezproxy.utu.fi/login?url=http://dx.doi.org/10.1007/978-1-4020-5784-7> (2.02.2015).
- DISCIULLO, ANNE-MARIE – MUYSKEN, PIETER – SINGH, RAJENDRA 1986: Government and code-switching. *Journal of linguistics* 22 s. 1–24. London: Cambridge University Press.
<http://journals.cambridge.org/action/displayIssue?decade=1980&jid=LIN&volumeId=22&issueId=01&iid=2735952> (2.02.2015).

GOOTZ, NAOMI 1989: Parental Language mixing in bilingual families. – *Infant mental health journal* 10 s. 25– 44.

<http://web.ebscohost.com.ezproxy.uef.fi:2048/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=b95b360ce4949-966f-4aad21f8b13a%40sessionmgr15&vid=2&hid=15>
(16.11.2011).

KALNAČA, ANDRA 2014: *A typological perspective on Latvian grammar*. Warsaw, Berlin: DeGruyter Open. ISBN 978-3-11.041130-0.

<http://www.degruyter.com/viewbooktoc/product/449849> (10.04.2015).

LIEKO, ANNELI 1993: Lapsen kielen tutkimusmetodeista. – *Virittäjä* s. 537–543.

http://www.kotikielenseura.fi/virittaja/hakemistot/jutut/1993_537.pdf
(16.11.2011).

RIIONHEIMO, HELKKA 2002: Havaintoja itäsuomalaisen lapsen morfologisista poikkeamista: nominintaivutus. – *Virittäjä* s.104–113.

http://www.kotikielenseura.fi/virittaja/hakemistot/jtut/2002_104.pdf
(10.04.2015).

LIITE 1:

Päiväkirjamerkinnot: Anun suomen ja latvian kielten yhdistyneet ilmaukset

ikä 1;11

iso onka
kāja piiloo
pele ittuu
pupu intā
moi aķis ome
A--- uikkuu sapš ovej
mennā paēst
uusi bumba
ei pieni lelle
punene sukka
no nii piinu valmis
ukkuu ācis

'iso setä'
'jalka piiloon'
'hiiri istuu'
(*rindā*) 'pupu jonossa'
(*ome kaķis*) 'moi mummo kissa'
(*slapjš*) 'A--- suihkuun märkä ovi'
'mennään syömään'
'uusi pallo'
'ei pieni nukke'

(*pienu*) 'no niin maito valmis'
(*lācis*) 'karhu nukkuu'

ikä 2;00

jaka kuivuu tässä
kaks punene aķš
desuhiili
seku mulle
tēte duša
kaks koki
punene kāsa
missā aķis
talo āiti kato māja iso māja
missā toinen peinene
lelle potala
ei aud
tossa bebi
oma seka
heeno kakku kūka
oho keinuu bēni
täällä zemene
siinä kāja
lisää desulia sōi sen
mulla jauna bikse

'takki kuivuu tässä'
'kaksi punaista haarukkaa'
'makkarahiiri'
'peito minulle'
'isi suihkuun'
'kaksi puuta'
'punainen väri'
'missä kissa'
'talo äiti katso talo iso talo'
(*meitene*) 'missä toinen tyttö'
'nukke potalla'
'ei itke'
'tuossa vauva'
(*sega*) 'oma peito'
'hieno kakku'
(*bēni*) 'oho lapset keinuvat'
'täällä mansikka'
'siinä jalka'
(*desa*) 'lisää makkaraa'
(*jaunas bikses*) 'minulla uudet housut'

ikä 2;1

kumpi kaloti
ei guļ vielä
kenkā jaunas

(*karote*) 'lusikka'
'ei vielä nuku'
'kengät uudet'

haluun kuppes mēlīt
tule tähā kaci
menään mājās kaķi
minule pīlaku
lellei kymmā
haluun paēst leepāā
haluun maisīti
kakku būs
etīs oka pestā
minu vieta
mennā savā kotiin
mulla apš
pieni kūsite
mennään veikulu
guli tänne
itens pyōlii
oma ultā
šito pienu ei yllā
minun vieta ei sovi
itens ikki vähā
ei mulla oo gultiņa
ensi kuppes
anna kaloti
lelle huone tučēt

(kurpes mērīt) 'haluan sovittaa kengät'
(kaķis) 'tule tähän kissa'
 'mennään kotiin kissa'
 'minulle piirakka'
 'nukella kylmä'
 'haluan syödä leipää'
 'haluan leipästä'
 'tulee kakku'
(roka) 'likainen käsi pestä'
 'minun paikka'
 'mennä omaan kotiin'
(slapjš) 'minulla märkä'
(krūzīte) 'pieni kuppi'
(veikals) 'mennään kauppaan'
 'nuku tänne'
 'pyörä pyörii'
 'omaan sänkyyn'
 'tätä maitoa ei yllä'
 'minun paikka ei sovi'
 'pyörä rikki vähä'
 'ei minulla ole sänkyä'
(kurpes) 'ensin kengät'
(karote) 'anna lusikka'
(čučēt) 'nukke nukkua huoneessa'

ikä 2;2

mina taisa
haluun pumpili
kūsite tänne
en haluaa pienu
ei sopi bikse minulle
divi šūpole
itens ei kaatuu
lellei pūš ikkunasta
mašīna kuoma-auto
venyttää kāja
kotona maizīti
pati osaa
mennään šūpulu
lelle gultā haken
mulle seka
ei o mulla okas pestu
lelle kans väsyny
missä kuppes
lelle väsyny atos lelle
anna guķīti
en mā gaššo
minä taisa kuvia

'minä teen'
(bumbieris) 'päärynä'
(krūzīte) 'kuppi'
 'en haluaa maitoa'
 'ei sovi housut minulle'
 'kaksi keinua'
 'pyörä ei kaadu'
 'nukelle tuulee ikkunasta'
 'kuorma-auto'
 'venyttää jalka'
 'kotona leipää'
 'itse osaa'
 'minään keinumaa'
 'nukke sängyssä haen'
(sega) 'mulle peito'
 'ei ole käsiä pesty'
 'nukke kanssa väsynyt'
 'missä kengät'
 'nukke väsynyt rattaissa nukke'
(gurķītis) 'anna kurrku'
(garšot) 'ei maistu'
 'minä teen kuvia'

älä ikko, mamma taisa
esīti tippui
tule šuppu

'älä rikko, äiti tekee'
'siili tippui'
(šurpu) 'tule tänne'

ikä 2;3

pelīte helāsi
tēte penyttāā
anna maižīti
pelīte syö
haluun gulēt
mennāān pacciņā
līst kovisti
ei sanāca
missā puķe
onpa auksta oka
tule mamma gultā
minā emt
haluun emt
mulla soma
putla būs kac
mamma tule ālā
kato pelīte syö pelīte helāsi
yksi pazuda puķe
mamma tule pēlēties
anna daudz
minā palīdzēt tētim
mamma baucam laula
onpa liela māja
podiņš kaukana
siinä sēdēt
älä puttoo tästä atiem

'hiiri heräsi'
'isi venyttää'
'anna leipä'
'hiiri syö'
'haluan nukkua'
(uz parciņu) 'mennään puistoon'
'sataa kovasti'
'ei onnistunut'
'missä kukka'
(roka) 'onpa kylmä käsi'
'tule mamma sänkyyn'
(ņemt) 'minä otan'
(ņemt) 'haluan ottaa'
'minulla laukku'
(putra būs karsts) 'puuro tulee kuuma'
(ārā) 'äiti, tule ulos'
'katso hiiri syö hiiri heräsi' lapsi sanoo isälle
'yksi hävisi kukka'
(spēlēties) 'äiti tule leikkimään'
'anna paljon'
'minä autan isiä'
(braucam) 'äiti mennään laulamaan'
'onpa iso talo'
'potta kaukana'
'siinä istua'
(ratiem) 'älä putoa näistä rattaista'

ikä 2;4

kato onkam ķivele
missā lielā lelle on
tossa mammai lelle
kato mēness pīd tuolla mēness
haluun vēkulu
anna sega anna segu
mun somiņa
mä haluun bikses ost, vaatteet pois tästä
ei oo suu ācim

(ķivere) 'katso sedällä kypärä'
'missä iso nukke on'
'tuossa äidille nukke'
'katso kuu loistaa tuolla kuu'
(veikals) 'haluan kauppaan'
'anna peito'
'minun laukkuni'
'minä haluan housut pois'
'ei ole suuta karhulla'

ikä 2;5

*missä A--- zeķes
isi mennäänkö ati īdzi ejam
haluun pienua
ei luketa siellä mennään ittapā*

'missä A--- sukat'
'ratat mukaan menemme'
(*pienu*) 'haluan maitoa'
(*istabā*) 'ei lueta siellä, mennään huoneeseen'

ikä 2;6

*pois galdasta
āc mamma pēlēt uoneesee
anna mamma vėl ābulu
nāc mamma kattomaan
kaupassa isi osteta pienu mulle
tas nav syöttävä
tul dakša kuuluu
A--- tykkää gaļiņa*

(*galds*) 'pois pöydältä'
'tule äiti leikkimään huoneeseen'
(*ābolu*) 'anna äiti lisää omenaa'
'tule äiti katsomaan'
'kaupassa ostetaan minulle maito'
'se ei ole syötävä'
'sinne haarukka kuuluu'
'A--- tykkää lihasta'

ikä 2;7

*mamma arī tykkää
šeit ir muroja
A--- hieno mati
onks mulla gumija
lelle vėl pieni lelle emāk
kato isi minulla on, uzzīmēju
A--- on käynyt mm A--- oli litminu

ei saa huutaa kovisti muut lelle raudās
tää on vähä pieni aitiņa
kumpi haluu nyt kāso
A--- nāks kohta
isi nāc te dinosaurs leikkiä
minä runā sinun kanssa
ensin pitää vālīt kāsnī
A--- izšāvēs lellei matus, lellei likaiset mati,
koska lelle oli suihkussa
lelle killisti istu lelle smuki
lellei jossain pazuda tutti
mene isi pois nyt, ir mun vuorosi, nyt dusma*

'äiti myös tykkää'
'täällä on muroja'
'A--- hieno tukka'
'onko minulla hiuslenkki'
'nukke vielä pieni, nukke ei osaa'
'katso isi minulla on, piirsin'
(*lidmašīna*) 'A--- on käynyt mm A--- oli
lentokoneella'
'ei saa huutaa kovasti, muuten nukke itkee'
'tämä on vähän pieni lammas'
'kumman haluat nyt värittää'
'A--- tulee kohta'
'isi tule tänne dinosaurisleikkiin'
'minä puhun sinun kanssasi'
'ensin pitää keittää uunissa'
'A--- kuivaa nukan hiukset, nukella likaiset,
koska nukke oli suihkussa'
'nukke kiltisti istu, nukke kiltisti'
'nukella hävisi jossain tutti'
'mene isi pois nyt, on mun vuoro, nyt suutu'